

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ МАГІСТРАТУРИ, АСПІРАНТУРИ І ДОКТОРАНТУРИ**

**УНІВЕРСИТЕТ ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКИЙ В ОЛЬШТИНІ (ПОЛЬЩА)
ФАКУЛЬТЕТ ТЕОЛОГІЇ**

**ОПОЛЬСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (ПОЛЬЩА)
ІНСТИТУТ ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ЗБІРНИК ТЕЗ УЧАСНИКІВ

III МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ВИКЛИКИ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ:
ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЯ, ОСВІТА»**

18-19 травня 2017 року

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2017

УДК 316.323.83: [1+2+37.0] (063)

ББК 60.5:87:86:74 я 431

В 43

Рецензенти:

Герасимова Ельвіра Миколаївна, доктор філософських наук, професор;
Ільїн Володимир Васильович, доктор філософських наук, професор.

В 43 «Виклики постколоніалізму: філософія, релігія, освіта»: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18 – 19 травня 2017 року). – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 47 с.

Для сучасного вітчизняного та закордонного дискурсу у галузі філософії, історії, релігієзнавства, освіти та інших є актуальним звернення до проблеми демонтажу специфічних постколоніальних (посттоталітарних) світоглядних настанов та типів мислення, зокрема специфіки антропологічних феноменів *homo soveticus*, дослідження ролі релігії та освіти у подоланні викликів постколоніалізму та посттоталітаризму тощо.

Організатори конференції мають на меті здійснити фахове обговорення проблеми постколоніалізму у колі представників соціогуманітарних дисциплін. Планується розглянути український та міжнародний досвід у подоланні постколоніального синдрому.

Для дослідників, викладачів, докторантів, аспірантів та студентів.

ISBN 978-966-931-113-9

УДК 316.323.83: [1+2+37.0] (063)

ББК 60.5:87:86:74 я 431

© Автори, 2017

© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017

ЗМІСТ

**СЕКЦІЯ I. ФІЛОСОФСЬКІ, РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ТА ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ
РЕФЛЕКСІЇ ПОСТ КОЛОНІАЛІЗМУ**

Баркар С. А. ЕФЕКТ МЕТРОПОЛІЇ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ СПАДОК ЯК АТРАКЦІЯ.....	5
Висоцька О.Є. ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ НЕОКОЛОНІАЛЬНОГО СИНДРОМУ В УКРАЇНІ.....	6
Гайдич Н. М. РЕФЛЕКСІЯ КОНЦЕПЦІЇ «ІНТЕЛЕКТУ» Г. ГАРДНЕРА.....	8
Гомілко О. Є. ГІБРИДНІСТЬ ЯК КОНЦЕПТ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	9
Додонов Р. О. КОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІЇ: PRO ET CONTRA.....	10
Дунець В. Б. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОЯВИ ТА ОЗНАКИ.....	12
Колінько М. В. СИМВОЛ СТІНИ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ФРОНТИРНОМУ ДИСКУРСІ.....	13
Кордонський Р. Б. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	15
Корнійчук Ю.Ю. РЕЛІГІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЦЕСУ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	17
Кушніренко В. О. ТИПОЛОГІЗАЦІЯ КАВКАЗЬКОГО «РАДИКАЛЬНОГО ІСЛАМУ» НА ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОД.....	19
Муляр В. І. ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ: РОЗДУМИ НА АКТУАЛЬНУ ТЕМУ.....	20
Dr Aleksandra Nalewaj ZNACZENIE PRAWDY W DYSKURSIE POSTKOLONIALNYM W ŚWIETLE SŁÓW CHRYSTUSA: „POZNACIE PRAWDĘ, A PRAWDA WAS WYZWOLI” (J 8, 32).....	22
Немчинов І. Г. ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА В УКРАЇНІ ЯК «ОПРАЦЮВАННЯ» ТРАВМИ.....	23
Потопахін П. В. ПРИНЦИПОВІ ВІДМІННОСТІ ТЕОРІЙ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ ТА ПОСТСОВЕТІЗМУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ.....	24
Свириденко Д. Б. УКРАЇНСЬКІ РОЗДІЛЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ: ТРАГІЧНИЙ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ.....	26
Федина С.Р. ФАКТОР ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ МОСКОВСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	27
Якушик В. М. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ І ЗАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В УКРАЇНІ.....	29

СЕКЦІЯ II. РОЛЬ ОСВІТИ ЯК ЧИННИКА ПОДОЛАННЯ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ

Бобрицька В.І. ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО СТЕРЕОТИПУ СПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬСТВОМ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	31
--	----

Кийков О. Ю. ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ.....	32
Кравченко А. А. ДИСКУРСИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УЗГОДЖЕННЯ ПРОТИРІЧ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНУ ЕПОХУ.....	34
Нежива О. М. ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ ТА УКРАЇНСЬКА ОСВІТА.....	35
Нестерова М. О. КОГНІТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТРАНСФОРМАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ.....	37
Новіцька Т. В. МАТЕМАТИЧНА ТА ПРИРОДНИЧА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН.....	38
Олексієнко А. ПРОБЛЕМИ БРАКУ ЛІДЕРСТВА В ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СТОРОННІЙ ПОГЛЯД НА ДИЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ.....	40
Терпищій С.О. ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗВ'ЯЗКУ МІСТА З УНІВЕРСИТЕТОМ.....	41
Халамендик В. Б. НОВА ШКОЛА ТА ЇЇ РОЛЬ В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ.....	43
Чорний О. В. СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС.....	45

СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ, РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ТА ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ ПОСТ КОЛОНІАЛІЗМУ

Баркар С. А.,

*Центр суспільно-політичних досліджень
(м.Київ, Україна)*

ЕФЕКТ МЕТРОПОЛІЇ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ СПАДОК ЯК АТРАКЦІЯ

Анотація. В доповіді розглядається роль України як уявної метрополії для частини світового пострадянського простору. Наведені можливі причини такого явищу та образу. Перераховані наслідки такої ролі.

Ключові слова: колонія, метрополія, автономія, імперія, Україна, СРСР.

Загалом виділяється два підходи стосовно участі України в російських та навколоросійських проектах:

А) Колоніальний. Щодо цього навіть почали вживати ленінський термін «внутрішня колонія» [1]. Але, як зазначає австрійський історик Андреас Капелер, «Україна не була класичною колонією Російської імперії» [2, с. 8].

Б) Партнерський. Як вказує той же А. Капелер, ще «Хрущов прагнув залучити на свій бік українців як молодших компаньйонів для управління «підприємством Радянський Союз» [3, с. 203]. Сама «інтерпретація України як колонії мала маргінальне значення ще в дореволюційній громадській думці України» [4, с. 147].

На нашу думку, ці обидва підходи до інтерпретації місця України вдаються до крайнощів і викривлюють реальність. З одного боку, дійсно, ми бачимо знижений статус українців (і загалом представників спочатку Південно-Західного Краю Російської Імперії, зокрема євреїв та поляків) щодо надання соціальних привілеїв, прав та загалом культурного статусу, часто і економічного. З іншого боку, отримавши важелі впливу, спочатку фінансово-економічні (кінець ХІХ – початок ХХ сторіччя), а зрештою і політичні (УНР, УРСР 20-х і 50–80х років), загалом намагалися за підтримки імперського проекту побудувати автономну систему управління економікою, культурою та суспільством. Як зазначає російський соціолог та економіст Катерина Правілова, ще в 20-х роках «сама Україна виступала головним прибічником децентралізованої моделі побудови союзного бюджету та передачі республіками більшої частини доходів, що поступали на їх території» [4, с. 374]).

Таким чином, варто скоріше прийняти думку, що система управління, що склалася, скоріше тяжіла до використання загальноімперського простору для створення своєї протодержавності, що отримала формальні ознаки суверенітету після Біловежських угод. Тим не менше, як зазначає А. Капелер, загальнорадянське «політичне керівництво сприймалося того часу неслів'янами як російсько-українське» [2, с. 19].

На момент розпаду Радянського Союзу склалася унікальна ситуація. З одного боку, проект, російський як за своїм походженням, так і формою, в очах багатьох народів Середньої Азії, Африки, Латинської Америки не просто втратив «частини», а розколовся всередині себе. З іншого боку, виникла незалежна держава – Україна, що й уособлювала цей розкол. Російський філософ Сергій Гавров так характеризує подібну ситуацію: «Але «якщо є “незалежна Україна”, то нема і не може бути повноцінної імперії» [5, с. 136].

Це призвело до певного «дисонансу», а фактично – до нової геополітичної та геокультурної ситуації. Україну вважали наступником Радянського Союзу (на рівні Росії або ненабагато нижче за Росію), і це мало такі наслідки:

1. В галузі освіти – для мешканців колишніх колоній або сателітів, певним стандартом, як крок до підтримки їхнього зв'язку з метрополією (якою для них був образ СРСР) стало отримання дипломів в українських університетах.

2. В галузі політики та безпеки – створення цілого ряду організацій, що орієнтувалися насамперед на Україну (наприклад, ГУАМ).

3. В галузі міжнародних відносин – майданчик для гуртування російських опозиціонерів; та ж сама ситуація з опозицією білоруською та інших країн пост-радянського простору.

Фактично, не маючи ані внутрішнього бажання, ані готовності до того, щоб стати геополітичним центром, Україна була поставлена в ситуацію не просто східноєвропейської Швейцарії (нейтральної країни як майданчика для домовленостей), а фактично – Лондону східної Європи, як бази для освіти та гуртування опозиціонерів світового простору впливу СРСР.

Це відбилось і на економіці – ряд спільних підприємств (УкрАзіяБуд, UZDaewoo, що належить до групи Автоаз, тощо), проектів (будівництво мостів, заводів та доріг в Середній Азії, Африці, Латинській Америці) тільки підкріпило геополітичну, геокультурну та геоеконімічну ситуацію, що склалася.

Література:

1. Волобуєв М. До проблеми української економіки // Більшовик України. – 1928. – № 2–3.
2. Каппелер А. Мазепинці, малороси, хохли: українці в етнічній ієрархії Російської імперії. К. Київська старовина. (Науковий історико-філологічний журнал). –2001. – № 5– С. 8–23.
3. Каппелер А. Мала Історія України / Пер. з німецької. – К.: КІС, 2007. 261 с.
4. Правилова Е. Финансы Империи: Деньги и власть в национальных окраинах 1801–1917 – М.: Новое издательство 2006. – 456 с.
5. Гавров С. Н. Модернизация России: постимперский транзит: Монография / Предисловие Л. С. Перепелкина. – М.: МГУДТ, 2010. – 269 с.

Висоцька О. Є.,
КВНЗ «Дніпропетровський ОІППО
(м. Дніпропетровськ Україна)

ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ НЕОКОЛОНІАЛЬНОГО СИНДРОМУ В УКРАЇНІ

Анотація. Розкрито сенс поняття неокolonіального синдрому в Україні як засобу пропаганди та дезінформації громадян. Деміфологізація колоніальних образів, подальший розвиток проявів відкритості і демократії в Україні виступають ключовою умовою подолання неокolonіального синдрому.

Ключові слова: неокolonіальний синдром, пропаганда, контрпропаганда, масмедіа, відкритість, демократія.

Революція достоїнства та подальші трагічні події поставили на новий виток проблему подолання неокolonіального синдрому в Україні. Неокolonіальний синдром являє собою імплементацію уявлень про колоніальне минуле (у випадку України, це радянська доба) у свідомість громадян на деконструктивістській основі шляхом його ідеалізації та героїзації. Пануючим при цьому є образ «вічного повернення» до «золотого віку» радянського періоду, його минулого величчя.

Основним засобом формування такого явища як неокolonіальний синдром є проросійська пропаганда, що спрямована на обґрунтування та виправдання нових форм тоталітаризму та імперіалізму як форми «збереження миру і стабільності у всьому світі» при посередництві образів «великого брата», «історичної справедливості», «збирання земель російських» тощо. Ідеологічна можливість «повернення Криму» та створення «народних республік», збереження сепаратистських настроїв в окремих регіонах стали яскравим прикладом неокolonіального синдрому в Україні.

Тому найважливішим завданням сьогодні є, по-перше, визначення шляхів протидії різним формам грубої та м'якої пропаганди, що апелюють до традиційних образів

колоніальної доби (зокрема, це образ захищеності, впевненості у завтрашньому дні, гіпертрофія позитивних рис «героїчного радянського минулого» тощо). По-друге, формування альтернативних ідеалів та культурних настанов, які могли б об'єднувати представників різних поколінь та субкультур, цементувати політичні та соціальні інститути в єдину державність, створювати колективну національну ідентичність.

Пропаганда як засіб впливу орієнтована на звернення до псевдооб'єднувальних образів і смислів. Деміфологізація колоніальних (імперських) образів виступає ключовою умовою подолання неокolonіального синдрому. Важливе значення при цьому має подальше формування колективної ідентичності українців як нації або політичного суб'єкту.

Контрпропаганда може стати засобом протидії тоталітарній імперській пропаганді, ідеологічним підґрунтям побудови соціальних конструктів української державності, а також умовою підвищення так званої біополітичної активності включених у постколоніальну комунікацію суб'єктів.

Сучасне медіатизоване суспільство знає багато прикладів пропаганди та контрпропаганди при посередництві масмедіа. При цьому основною площиною зіткнення різних ідеологічних впливів виступає вже не телебачення і радіо (які використовують застарілі й прозорі для масової свідомості засоби), а Інтернет- простір. Формальні (через електронні видання) і неформальні (при безпосередньому спілкуванні суб'єктів у соціальних мережах) гіпертекстові повідомлення служать прикриттям прихованих маніпуляцій та впливів.

Інтернет є простором відкритої комунікації. Це, з одного боку, створює ефект довіри споживачів до тої чи іншої інформації, а, з іншого боку, надає можливість діяти на свідомість людини за допомогою різноманітних фейкових новин, думок «експертів», емоційно-забарвлених фото та відео. Така «м'яка» пропаганда формує альтернативну реальність, підміняє реальні смисли та трансформує ціннісні уявлення без явного спротиву з боку суб'єкта впливу. Контрпропаганда покликана не тільки нейтралізувати подібні процеси, а й випереджати їхню появу. Як показали події за останні чотири роки, Україна виявилася не готовою у повній мірі до цього. Механізм контрпропаганди почав тільки формуватися і поки що недостатньо ефективний.

У цих умовах єдиним засобом протидії різноманітним маніпуляціям є подальший розвиток проявів відкритості і демократії в Україні. Зокрема, розповсюдження суспільної або громадянської журналістики («public journalism» як загального явища або «citizen journalism» як специфічної діяльності громадян із просування власно створеної інформації у масмедіа [1,р.25-26]) виступає інструментом контролю влади та нейтралізації деструктивних процесів у державі та суспільстві. Соціальні мережі можуть не роз'єднувати, а бути джерелом згуртованості та суспільної активізації громадян при виявленні правопорушень, фейкової інформації, швидкого реагування для здійснення волонтерства, допомоги тощо. Прикладом подібної громадянської активності стали такі спільноти як «диванна сотня самооборони», «кіберсотня», інші об'єднання українських патріотів, які суттєво вплинули на політичну ситуацію в Україні у 2014 році та стали важливим засобом протидії неокolonіальному синдрому, створюваному пропагандистськими проросійськими масмедіа. Також такі спільноти виступають основою для патріотичного піднесення громадян, формують нові ціннісні орієнтації та ідеологічні конструкти.

Висновки. Неокolonіальний синдром в Україні залишається небезпечним явищем для збереження територіальної цілісності та української державності і використовується сучасними масмедіа як засіб пропаганди та дезінформації громадян. Лише розвиток механізмів контрпропаганди та подальша демократизація відносин, більша відкритість органів влади, а також соціально- політична активність громадян можуть попередити і не допустити розповсюдження проявів неокolonіалізму.

Література:

1. Merritt D. What Citizen Journalism can learn from Public Journalism // Public Journalism.
2. The promise and reality of a citizen – engaged press / Ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. - N.Y.: Routledge, 2010. - P. 25-26.

Гайдич Н. М.,

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
НПУ імені М.П. Драгоманова
(м.Київ, Україна)*

РЕФЛЕКСІЯ КОНЦЕПЦІЇ «ІНТЕЛЕКТУ» Г. ГАРДНЕРА

У роботі розглядається сучасний підхід в розумінні поняття «інтелект» Г. Гарднером. Демонструється можливість нового погляду на дане явище. Аналізується прагматичний ракурс осмислення інтелекту як інформаційного потенціалу особистості.

Ключові слова: інтелект, здібності, множинний інтелект, інтелектуальний розвиток

Вітчизняний науковий, культурний та соціальний простір в контексті формування нових, постколоніальних умов індивідуального розвитку людини, сучасних історичних та політичних реалій, вимагає, переходу на новий рівень вивчення людини та її інтелектуальних перспектив, перегляду, змін і трансформації у розумінні поняття «інтелект», осмислення створення нової інтелектуальної стратегії через докорінний перегляд теоретичних уявлень про саму людину.

Один із сучасних дослідників інтелекту Г. Гарднер, в своїй роботі «Структура розуму: теорія множинного інтелекту» транлює «інтелект» через саме визначення: як відмінну особливість людини; як якість відмінності між людьми; як спосіб виконання людиною окремих завдань відходячи від традиційного розуміння інтелекту через оцінку розумових здібностей за допомогою певного коефіцієнту (IQ). Інтелект не може бути сталим явищем, оскільки його зміст розкривається через рівні аналізу, це «потенціал, наявність якого дозволяє індивідууму використовувати форми мислення.»[2, с.161].

Г. Гарднер виділяє сім видів інтелекту: лінгвістичний; музичний; логіко-математичний; просторовий; тілесно-кінестетичний; особистісний (внутрішньоособистісний, міжособистісний). Інтелект це певна «інтелектуальна здібність» - сукупність деяких вмінь, що забезпечують вирішення проблем, здатність формулювати проблеми як основи здобуття нових знань. Тобто, інтелект є потенцією в контексті діяльності. А активізація певних інтелектуальних здібностей здійснюється в форматі конкретної культури, яка визначає їх практичне значення і можливі наслідки, виступає реалізацією інтелектуального потенціалу у вигляді «зрілої культурної здібності».

Дана концепція зорієнтована на прагматичний ракурс осмислення інтелекту зміщуючи вектор розуміння з формату суто спадкового явища до інформаційного потенціалу особистості. Такий підхід у визначенні інтелекту відзначається креативністю і перспективністю в аналізі суті, змісту, форми і видів інтелекту та практичними і діяльнісними способами формування і розвитку інтелектуальних здібностей людини.

Література:

1. Агафонова И.Н. и др. Методики изучения интеллекта / Агафонова И.Н., Колеченко А.К., Погорелов Г.А., Шеховцова Л.Ф. - Часть 1. - СПб., 1991.
2. Гарднер, Говард. Структура разума: теория множественного интеллекта: Пер. с англ. — М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2007. - 512 с.
3. Методы изучения структуры интеллекта / Сост. М.К. Тутушкина, Г.М. Товбин. - СПб., 1994.
4. Пиаже Ж. Психология интеллекта. - СПб.: Питер, 2003. - 192 с.

Гомілко О. Є.,
*доктор філософських наук,
професор, провідний науковий
співробітник Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України
(м. Київ, Україна)*

ГІБРИДНІСТЬ ЯК КОНЦЕПТ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Гібридність є новим та суперечливим поняттям у сучасній філософії. Його виникнення пов'язують із постколоніальними та гендерними студіями, тобто галузями дослідження наслідків ситуації домінування однієї групи (нації чи статі) на іншою. Постколоніальні студії головним зосереджені на розкритті гуманітарних наслідків колоніалізму, методологічно спираючись на постмодерну традицію аналізу. Відповідно для постколоніальних студій значущим поняттям є посттоталітарного дискурсополітики виробництва, контролю та розповсюдження різного типу знань (як наукового, так і повсякденно практичного) в умовах подолання політичного підкорення однією нацією іншої, тобто колоніалізму та імперіалізму. Тоді як для посттоталітарного дискурсу концепт гібридності виникає у якості *episteme* (М.Фуко) як стратегічного апарату визначення умов можливості певних значень.

Поняття гібридності також активно використовує сучасний дискурс глобалізації. А тому, можемо говорити, що постколоніальний дискурс виявляє концептуальну релевантність дискурсу глобалізації. Так, дискурс глобалізації актуалізує питання, що виникають внаслідок посилення взаємодії та змішування різнорідних культурних практик. На відміну від минулих культурних взаємодій в епоху глобалізації з'являється шанс перетину таких культурних форм, зустріч котрих раніше виключалася. Основні визначення глобалізації, котрі вказують на її амбівалентний гібридизаційний характер. 1) Розширення зони культурних взаємодій як ключове визначення глобалізації (Giddens, 1990). 2) Внаслідок такого розширення стають можливими патологічні культурні мішаниці. Приклади військової агресії та культурної нетерпимості в Росії та ісламській державі свідчать про це.

Отже, глобальна мішаниця не лише розширює свої межі, але й породжує загрози взаємодії. Втім, 3) саме глобалізація збільшує доступні способи організації, а тому утримує не стільки тенденцію уніфікації, скільки можливість диверсифікації. Гібридизацію як глобальну диверсифікацію фіксує концепт транскультуральності (Welsh, 1999). Даний термін вживають для позначення тих культурних взаємодій, котрі виходять за межі класичних модерних форм гомогенності та відокремлення. У контексті транскультурності глобальна гібридність набуває значення постгібридності (Pieterse, 2013). І нарешті, значення 4) глобалізації як уніфікації, знеособлення та симпліфікації також має гібридні конотації. Такі явища як «макдольнонізація», «коколонізація», «американізація» чи то «вестернізація» є сумнозвісними наслідками як глобальної експансії західної культури, так і локальної ідіосинкразії її рецепції.

Не випадково, що гібридність теоретично укріплюється і в дискурсі постколоніальних студій. Схрещення імперської та локальної культури породжує різного роду її утворення. Якщо одні з них артикують колоніальні значення, то інші виявляють їм спротив. При цьому не завжди локальне як автентичне підважує імперське як позірне. Модернізація значної частини бувших модерних колоній відбулась внаслідок взаємодії з культурами метрополій.

Отже, дослідження гібридності у глобальних контекстах передбачає зосередженість на локальному. Не випадково ситуативність постає як принципова методологічна засада такого аналізу. Домінування так званої «ситуативної політики» сучасних соціально-філософських досліджень постійно руйнує статичні конструкти модерної нормативності та сприяє розширенню теренів співпраці між нормативними та емпірико-аналітичними

теоріями, широкому застосуванню міждисциплінарних підходів тощо. Концепт гібридності можна вважати способом збереження нормативного елемента у ситуативній політиці дослідження.

Йдеться не про універсальність його змісту та застосування, а про евристичну силу у полі досліджень феноменів, що полишають свої класичні модерні форми у контексті посилення динаміки глобалізації. Відмова гібридності від претензій на статус універсального дискурсу є свідченням не стільки теоретичної суперечності даного концепту, скільки наголошенням на його практичній природі. За межами конкретної ситуації дослідження гібридності втрачає свій евристичний потенціал. Завдяки концепту гібридності відбувається подолання розмежування двох типів національної ідентичності -- «західної» та «не-західної» моделі національної ідентичності ґрунтуються на цій ідеї. Основною характеристикою гібридного типу ідентичності, котрий продукує як постколоніальний дискурс, так і дискурс глобалізації, є одночасне утримання різнорідних ознак як цілісної єдності. Схрещування генетичного матеріалу різних клітин в одній клітині породжує гібрид, котрий може бути більш пристосованим до змін довкілля, мати кращу плодючість та життєздатність, але при цьому не обов'язково бути більш довершеним з огляду даного виду. Найбільш відомий біологічний гібрид – покруччя між конем та віслиюком – мул не є шедевром еволюції. Те ж стосується і процесів культурної гібридизації. Пристосування, виживання та життєздатність різних культур визначають умови можливості останньої. Можливість гібридної ідентичності визначається ідеєю «множинності особистості» (Ганерсон), суть котрої полягає у визнанні того, що кожна людина є такою сутністю, у тілі котрої існує більше, ніж одна така сутність. Вважають, що гібридність характеризує міру звільнення від політичного та культурного домінування. Хоча існує і інша точка зору. У феномені гібридності вбачають інструмент дискурсу, щозакріплює домінуючі позиції. То ж питання щодо російськомовного населення України або носіїв суржику можна розглядати і як спосіб виходу з сфери домінування, чи як подальше пролонгування останнього.

Гібридна ідентичність не є автентичною. Вона виникає в залежності від контексту та локалізації. Пластичність та мобільність визначають характер і ознаки гібридної ідентичності, а трансверсальність — її зміст. Методологічно можна розглядати глобальну та локальну гібридизацію. Перша — орієнтована на тенденції транскультуралізму, що употужнює культурний плюралізм та національну толерантність. Друга — виявляє локальні гібридні форми ідентичності, котрі мають власну природу. Зв'язок першої з другою полягає в тому, що в обох випадках гібридизація посилюється, але за своєю логікою. А тому аналіз українського досвіду передбачає розкриття власної логіки гібридності в межах глобальних тенденцій сучасного світу.

Додонов Р. О.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(м. Вінниця, Україна)

КОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІЇ: PRO ET CONTRA

Анотація. Підіймається питання про доцільність і коректність застосування колоніальної методології до сучасних реалій. Специфікою Росії, навіть при врахуванні відмінностей базових параметрів історичних модусів її державності, є певна цивілізаційна імперська матриця. На відміну від європейських колоніальних імперій, де метрополія володіла заморськими територіями, Росія приєднувала землі, що безпосередньо межували з нею, тому колонізацію зовнішню вдало маскували під внутрішню. Але це не дає підстав для відкидання загальних принципів (пост)колоніальної методології через особливості конкретного розвитку і заперечення факту, що Росія за своєю природою є імперією.

Ключові слова: методологія постколоніалізму, імперія, метрополія, колонія, Російська історія, внутрішня колонізація.

Однією з теоретичних проблем (пост)колоніального дискурсу є питання про правомірність екстраполяції універсального світового досвіду на пострадянські реалії. Є науковці, які вважають, що розпад СРСР відбувається за тими ж саме закономірностями, що й розпад Британської, Французької, Португальської колоніальних імперій, проте є й такі, що категорично заперечують навіть право називати Росію метрополією, а нові незалежні держави – її колишніми колоніями, провінціями імперії. Мовляв, європейські метрополії володіли заморськими колоніями, в той час як Росія засвоювала землі, що безпосередньо межували з нею, тому це – «внутрішня колонізація», яка має принципово інший характер.

Безумовно, у кожному конкретному випадку слід виявляти історичні особливості. Різні епохи, різні континенти, народи, релігії, різний характер антиколоніального руху актуалізують в методології середньовічний диспут про природу універсалій. При цьому сучасні номіналісти роблять акцент на одиничному, в той час як реалісти – на загальному як такому.

Особливістю Російської імперії є те, що навіть за відмінності базових параметрів історичних модусів російської державності – Московії, імперії Романових, СРСР, пострадянської РФ, завжди зберігалася певна цивілізаційна матриця, в основі якої лежить не інтенсивний й іманентний розвиток, а екстенсивне територіальне розширення. На відміну від європейських націй, які оформили свої національні держави у вигляді метрополій і мали колоніальні імперії, Росія була імперією за своєю суттю задовго до того, як сформувалася російська нація. Події навколо периметру кордонів Росії останніх років продемонстрували, що прагнення відтворити імперську велич не канули в Лету.

В офіційній історіографії прийнято стверджувати, що всі війни Росії мали суто оборонний характер. Придворні літописці за століття державної служби навчилися виправдовувати експансіоністську політику свого уряду. Завжди і всюди вони знаходили загрози, напади, порушення, провокації, що перетворювалися на *casus belli*. Джерело мілітаризму, за їхньою логікою, могло сформуватися де завгодно, але не в самій Росії, яка зображалася як миролюбна жертва зовнішньої агресії. Але такі мотиви були притаманні не лише більш-менш віддаленому минулому. Вони живі й сьогодні. «Російській народ миролюбивий, – читаємо, на сайті federacia.ru/encyclopaedia/war, – це знає кожний, хто хоч трохи знайомий з духовним обличчям російської людини. У цьому переконує й минуле нашого народу, яке не знало ані рицарства, ані ландскнехтів, ані кондот'єрів, які водили найманців на різноманітні пригоди».

На жаль, з подібними висловлюваннями важко погодитися. Індивідуальні людські якості не слід переносити на політику держави, котра керується зовсім іншими принципами. Держава Російська не тільки давала відсіч зовнішнім загарбникам (цього ніхто не заперечує), але й сама поводитися досить агресивно, постійно збільшуючись через завоювання нових колоній. Якщо б Росія лише оборонялася, то як пояснити збільшення площі її території з 430 тис. км² у 1460 році по 21,8 млн. км² наприкінці XIX століття? І це без Аляски (площа – 1,7 млн. км²), яка входила до складу імперії з 1744 по 1867 роки. Нескладні розрахунки доводять, що з 1460 по 1867 роки Росія щорічно збільшувалася на 56 тис. км². Для порівняння – таку площу займає сучасна Хорватія. Інакше кажучи, захопили і анексували Хорватію, наступного року – ще одну, потім – ще, і так протягом 407 років. Дійшло до того, що більше Російської імперії за всю світову історію була лише середньовічна Монгольська і Британська колоніальна імперія XIX ст. Росіяни пишаються, що їх держава займала 1/6 суходолу планети. Чи може таке статися в умовах оборони? Навіть якщо припустити, що деякі окремі народи увійшли до складу імперії за власною волею, то переважна більшість територій все ж таки приєднані внаслідок завоювань. Серед них слід згадати захоплення Казанського, Астраханського, Сибірського ханств, збройну боротьбу за узбережжя Балтики. Тривалий опір експансії чинили народи Кавказу, Центральної Азії, Далекої Півночі (якути і чукчі). Не все так однозначно з Прибалтикою, Білоруссю, Україною, Молдовою, Грузією, Вірменією, Казахстаном, Бухарським і Хівинським еміратами, Польщею, Фінляндією, Тувою тощо.

Були в Росії й свої кондотьери – «казакі», промисловики, різного роду авантюристи, завдяки яким росіяни швидко просувалися «встреч Солнцу» – в Сибір, на Далекий Схід, на Аляску. Про «гуманний» характер такого просування написано багато, у тому числі самими росіянами. Інша справа, що після завоювання підкорені народи втрачали свою суб'єктність, розчинялися у «великому руському морі», й офіційну історію за них писали згадані придворні літописці.

В результаті вітчизняній історії добре відомі випадки, коли Росія рятувала прикордонні народи від етноциду з боку, наприклад, Туреччини, Персії або Китаю, але ми майже нічого не знаємо про невдалі спроби територіального зростання імперії. Хто щось чув про намагання приєднати до Росії Гавайські острови, частину Сомалі або створення на землях Маньчжурії так званої «Жовторосії»? За винятком професійних істориків, ніхто. Ці сюжети реальної історії залишилися поза увагою широкого загалу, оскільки не вписувалися у прогресистсько-месіанську логіку офіційної російської історіографії. Трохи більше пощастило «грецькому проекту» Катерини II або форту Росс в Каліфорнії.

Експансія є способом існування будь-якої імперії, і Росія у цьому плані не є винятком. Тому можна погодитись з Олександром Еткіндом, який наполягає, що сучасним суспільствознавцям потрібні «поняття довгострокового застосування. Такі поняття анексія, окупація, колонізація. У російській історії вони завжди плуталися, така природа російської імперської політики, в якій немає морських кордонів між метрополією і колоніями, а значить немає меж між внутрішньою і зовнішньою колонізацією» [1]. Було б помилкою відмовитися від загальних принципів постколоніальної методології через особливості конкретного розвитку і заперечення факту, що Росія за своєю природою є імперією.

Література:

1. Эткинд, Александр. Критический потенциал постколониальной теории [Электронный ресурс] // After empire. Регионализм и федерализм в России. Режим доступа: <http://afterempire.info/2017/05/02/postcolonial/>

Дунець В. Б.,

кандидат політичних наук

Національний центр «Мала академія наук України»

(м. Київ, Україна)

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОЯВИ ТА ОЗНАКИ

Анотація. У статті розглянуто ознаки політичної культури сучасного українського суспільства, які обумовлені історичним минулим. Особлива увага звертається на прояви «постколоніального характеру», зокрема на фрагментарність політичної культури, недовірливе ставлення членів суспільства до влади, а також брак політичної відповідальності.

Ключові слова: політична культура, постколоніальний характер, влада, довіра, суспільство.

Політична культура відноситься до тих суспільних явищ, існування яких забезпечується нагромадженням політичним досвідом, узвичаєними нормами та правилами поведінки у політичному житті. Власне тому державотворчі процеси, які відбувалися на землях теперішньої України, обумовили у сучасних поколінь своєрідну політичну культуру, в якій виразно проявляються ознаки історичного минулого.

Так, перебування земель сучасної України у складі різних держав не могло не залишити слід у вигляді, як вважає Б. Цимбалістий, фрагментарності політичної культури [2, с. 78]. Більше того, таке історичне минуле сформувало негативне, недовірливе ставлення до

влади, до будь-яких її представників. Згаданий феномен українського суспільства, чи краще його назвати «синдром», можна пояснити тим, що коли влада була чужою, відповідно в очах суспільства вона ставала ворожою. Однак, з проголошенням незалежності не прослідковується кардинальна зміна ситуація. О. Зінченко доречно описує сучасні приклади, коли майже кожен з українських президентів втрачав значний рівень довіри серед населення, не будучи на державному посту навіть повних сто днів. Пояснюючи такий стан, він вважає, що це є «наслідок постколоніальної та посттоталітарної травми» українців. Адже влада «століттями була для них джерелом небезпеки...» [1]. Звичайно, беручи до уваги, що культурні цінності передаються від покоління до покоління, викорінення таких політичних установок стосовно влади ще не швидко вдасться здійснити.

Проблема в недовірливому ставленні до влади, на нашу думку, пов'язана також із не розумінням чи не усвідомленням механізму функціонування демократії – коли народ, як єдине джерело влади, шляхом голосування обирає представників для здійснення управління державою, наділяючи їх достатньо широкою компетентністю. За такого підходу можна говорити і про відповідальність як електорату за свій вибір, так і його представників перед виборцями. Тому йдеться мова про ще одну ознаку політичної культури, яка також є відчутною серед українського суспільства – брак політичної відповідальності. Пошук винних за розвиток держави – «улюблена» справа багатьох політиків, яка не сприяє зміцненню демократичних цінностей та засад співжиття у суспільстві.

Однак, треба відмітити, що після подій Майдану 2013/2014 рр. спостерігаються деякі зрушення у викоріненні стереотипного ставлення до влади, розуміючи, що Україна дійсно є суверенною і незалежною державою, а тому її народ є повноцінним джерелом влади. На нашу думку, досягнути належного усвідомлення місця та ролі громадян України у політичному процесі можливо шляхом навчання, навчання політичної грамотності, основ буття громадянином. Адже останній має не тільки широке коло прав та свобод, але й також визначені обов'язки.

Таким чином, зміна тоталітарного ладу на демократичний і надалі відбувається в Україні, охоплюючи як інституційну систему, так і ті цінності та норми, які визначають зразок поведінки та відносин в політичній сфері.

Література:

1. Зінченко О. Навіщо потрібні українці, або Як розірвати коло історії? [Електронний ресурс] / О. Зінченко // Дзеркало тижня. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://gazeta.dt.ua/HISTORY/navischo-potribniukrayinci-abo-yak-rozirvati-kolo-istoriyi-mi-zakrivayemo-stolitni-geshtalti-inagaduyemo-yevropi-pro-yevropu-.html>.
2. Цимбалістий Б. Політична культура українців [Текст] / Б. Цимбалістий // Сучасність. — 1994. — № 4. — С. 77–90.

Колінько М. В.,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
(м. Вінниця, Україна)*

СИМВОЛ СТИНИ У ПОСТКОЛОЇАЛЬНОМУ ФРОНТИРНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті показано, що фронтірні території набувають важливого ідеологічного значення у постколоніальному дискурсі. Стіна розглядається як захисна споруда і символ припинення комунікації.

Ключові слова: порубіжжя, фронтір, межа, стіна.

Тема порубіжжя є дуже важливою для осмислення специфіки культурного буття України і нашого сьогодення. Д. Колодзейчик і К. Шандру у статті «Introduction: On colonialism, communism and eastcentral Europe – some reflections» відзначають можливість

використання і успішну застосовність теоретичних конструктів постколоніальних студій до існуючих у посткомуністичному просторі структур включення/ виключення: моделі центру/ периферії, теоретизації порубіжжя і буття-між [2].

Межа як концептуальне поняття фронтального простору стає усе більш привабливою темою в сучасних постколоніальних розвідках. Вона демонструє нерівномірність простору та наявність території опозиції. Тому морфологічна структура межі моделює ситуацію і характер взаємодії семантично неоднорідних просторів. У співвіднесенні образу межі, а точніше, кордону з соціокультурним контекстом ми спираємося на закріплені в культурі його смислові інтерпретації та існуючі в рамках нашого суспільства уявлення про його можливості в процесах соціокультурної і політичної взаємодії.

Одним із способів фіксації фронтального простору є стіна. Вона є жорстким кордоном, що розмежує внутрішній й зовнішній простір. Критеріями для збереження комунікації з територією за стіною стають характеристики проникності/непроникності, відкритості/закритості, а також можливості трансформації (зміна ступеня проникності, мобільність). Асоціативний потенціал такого образу кордону як стіна у тому, що цей образ до певної міри дозволяє ігнорувати вихідні будівельні дані об'єкта (ступінь непроникності, наприклад), а використовує їх як знаки власного змісту. Тобто, образ виступає засобом комунікації в рамках певної культурної або політичної події. Недарма фраза «між нами виросла стіна» означає припинення, унеможливлення спілкування.

Побудова стіни на кордоні держав – це акт визнання ворожості і небезпеки з боку політичного суб'єкта за стіною. Найвидатніший культурний пам'ятник людської цивілізації – Велика Китайська стіна вважається наймасштабнішою будівельною спорудою, що охороняла кордони стародавньої імперії. В епоху відсутності вогнепальної зброї вона служила захистом полів і торгових шляхів від ворожих кочових племен. Втім, при її будівництві загинуло (і було замуровано) стільки людей, що її називають найдовшим кладовищем у світі. Тієї ж меті служили ліми Стародавнього Риму. У Британії фронтром імперії були Вал Адріана і Вал Антонія Пія. У континентальній Європі кордони частіше були комбінацією природних рубежів (наприклад, річки Дунай або Рейн) і рукотворних фортифікаційних споруд. У Мавританії існувала одна стіна з прикордонними фортами по обидва її боки. Однак і у ті часи фронтр перетворювався на територію культурної взаємодії. Навколо прикордонних поселень виникали базари, що інтенсифікувало економічні і культурні взаємовідносини сторін. І. Чорновол описує еволюцію приармійських базарів в процвітаючі міста, деякі з котрих існують і досі: «Агріпінна – сучасний Кельн, Аквінкум – Будапешт, Бонна – Бонн, Віндобона – Відень, Могуңціум – Майнц, Сінгідунум – Белград тощо» [1, с. 22].

Історія Берлінської стіни розкриває ту прірву, яка може утворитися між двох ворогуючих таборів. В такій ситуації не тільки припиняється політична і повсякденна комунікація, але і розриваються економічні відносини. Що очікує територію, яка повертається в епоху радянської економіки, передбачити легко. За спогадами сучасників, Західний Берлін відрізнявся від Східного так, як Лондон того часу від Тегерана або Сеул від Пхеньяну. Така доля чекає і непідконтрольну Україні територію Донбасу. Але до чого призведе пропозиція відгородити Донбас стіною? Існуюча стіна, будівництво якої спрямоване на зміцнення кордону України з Росією, що охоплює декілька областей, показує свою слабку функціональність і невизначеність цільового призначення: вона не може захистити державу від сучасних засобів ведення війни і є, скоріше, демонстративним реквізитом. Виникає питання: чи рентабельно будівництво стін, або гроші краще спрямувати на більш ефективні проекти захисту і розвитку? Маркування кордону в Донбасі у вигляді стіни означає відмову від частини державної території. Така позиція видається нам передчасною і не обміркованою. Стереотипізація образу стіни як замкнутого феномену підштовхує людей до спільного переживання закритого, глухого простору. Як перешкода, стіна обмежує можливості суб'єктів, визначає ступінь їх ізоляції від інших. Зведення стіни показує не тільки місце зіткнення країн, але і поступове відділення частин держави. Будь-яка межа позначає виснаження дії суб'єкта, але вона ж є умовою можливості його комунікації та

співдії з іншими суб'єктами. Зведення стін демонструє слабкість державної дипломатії. Стіна може виконувати захисну функцію тільки на короткому етапі і є, швидше, символічним, демонстративним актом по відношенню до суб'єктів, які живуть на відгородженій території. Тому стратегічно важливішим видається трактування фронтиру як культурного діалогу, що дозволяє осмислити його як динамічну систему, що постійно змінюється у просторі і часі і надає перспективні проекти спільного буття.

Література:

1. Чорновол І. Фронтири Стародавнього Риму / І. Чорновол // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XVI. – Дрогобич: Коло, 2012. – С. 18-31.
2. Kołodziejczyk D., Sandru C. 2012. Introduction: On colonialism, communism and eastcentral Europe – some reflections. *Journal of Postcolonial Writing*. Available at: http://www.academia.edu/13453037/On_Colonialism_Communist_and_East-Central_Europe.

Кордонський Р. Б.,

*аспірант Університету Вамінсько-Мазурського
(м. Ольштин, Польща)*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міжнародні регіональні організації, як одна з форм інтеграції, створюють необхідні передумови для включення держав у локальні і глобальні економічні процеси. Однак процес інтеграції не може здійснюватися без наявності сприятливих об'єктивних і суб'єктивних передумов, ендегенних й екзогенних чинників. Важливим фактором активізації інтеграційних процесів є наявність спільних економічних і політичних цілей, а також єдність культури, мови, традицій, релігії. Регіональна інтеграція є пріоритетним напрямом розвитку світової економіки, що визначає актуальність дослідження господарських і політичних процесів, пов'язаних з даним явищем.

За умов загострення конкурентної боротьби на світовому ринку, необхідності пошуку додаткових ресурсів економічного розвитку в умовах переходу до постіндустріальної цивілізаційної парадигми, важливим засобом захисту національних економічних інтересів є формування угруповань та блоків держав, які проводять спільну й узгоджену економічну політику.

Доцільно розглянути поняття національної ідентичності як гнучке і динамічне поняття, що допускає множинність суспільних відносин, розвиток яких залежить від соціально-політичної сфери, історичної та культурної спадщини. Поряд з суто формалізованими ринковими відносинами, на взаємовідносини між суб'єктами господарювання значно впливають позаекономічні обставини, соціокультурне середовище, менталітет тощо.

Поняття «нація» визначимо як соціальну спільноту, сформовану на духовно-психологічній, історико-культурній, територіально-господарській єдності. Зовнішні характеристики спільноти (географія, господарство, історія) не розкривають повною мірою внутрішній, екзистенційний зміст буття нації. Це тільки об'єктивні сторони життя нації. Важливими аспектами національної ідентичності є ціннісні погляди, міжлюдські відносини, вияв національної самосвідомості, традиції. Кожна людина є національною у першу чергу тому, що усвідомлює свою приналежність, тобто ідентифікує себе з національним цілим. Суб'єктивні сторони виступають як сили, що об'єднують національний організм у цілісність, яка формує почуття ідентичності. Відповідно, національна ідентичність розглядатиметься як визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб і т. д.

Спробуємо виокремити наступні форми національної ідентичності:

- Нормальна ідентичність – образ свого народу сприймається як позитивний, з адекватним ставленням до культури, історії, природнього патріотизму, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами;
- Етноцентрична ідентичність – некритична перевага якої-небудь національної групи і самоідентифікація індивіда з нею;
- Етнодомінуюча ідентичність, що фіксує таке ставлення самосвідомості і поведінки людини, коли не тільки національна ідентичність стає першочерговою з-поміж інших видів ідентичностей (громадянин, матір, батько), але й досягнення цілей, інтересів народу починає сприйматися як домінуюча цінність;
- Етнічний фанатизм – ідентичність, у якій абсолютне домінування національних інтересів і цілей, часто ірраціонально сприйнятих, супроводжується готовністю йти за них на будь-які жертви і дії;
- Етнічна індеферентність – байдужість людей до проблем національності і міжетнічних стосунків, до цінностей свого та інших народів, люди вільні від норм і традицій, на їхню поведінку не впливає, ні їх власна національна приналежність, ні національність інших;
- Етніонігілізм у формі космополітизму, що виступає запереченням національності та етнокультурних цінностей;
- Амбівалентна, невиражена, а інколи “подвоєна” чи навіть “потроєна” ідентичність. Такий тип національної ідентичності достатньо поширений у національно змішаному середовищі.

Ідентичність кожної національної спільноти можна репрезентувати насамперед як її колективну самосвідомість, самовизначення, самовироблення власного образу і змісту самосвідомості, а не як ззовні сконструйований образ „національного характеру”. Це означає, що поняття „національної ідентичності” передбачає вияв колективного самоконструювання образу власної національної спільноти, характер якого багато в чому залежить від об’єктивних передумов і практики функціонування цієї спільноти (наприклад, сприятлива економічна ситуація, політична нестабільність, зовнішні загрози тощо).

У проблемі співвідношення глобального і регіонального, ключовою є загроза втрати національної ідентичності. Оскільки глобалізація є фактично незворотнім процесом, то цей аспект проблеми стає все більш актуальним. Значна частина країн визначаються своєю національною ідентичністю, національними рисами, здобутками, і все це піднесено до цінностей історичної спадщини кожної нації.

Подібні соціокультурні утворення існують тривалий час. Яскравим підтвердженням тому є наукові дослідження А.Тойнбі, що вирізняв в історичному процесі чималу кількість цивілізацій як соціокультурних утворень. Кожна окремо взята цивілізація має як схожі, так і відмінні риси у своєму існуванні. Проте на шляху до глобалізації є між цивілізаційні суперечності, що виражаються у різних формах. До таких бар’єрів у розвитку єдиної цивілізації відносять певні фактори [1, с. 89]:

- агресивна культурна глобалізація;
- нав’язування американського стилю життя як взірця соціальної поведінки (вестернізація);
- намагання монополізації світової економіки;
- монополізація капіталу;
- політика подвійних стандартів;
- перерозподіл світу на сфери впливу;
- зростання економічного протистояння між країнами;
- зростання тенденції конфлікту між Заходом та Сходом.

На основі проведеного дослідження, можемо констатувати, що сьогодні у сучасній системі міжнародних відносин відбуваються значні трансформаційні процеси. Світова спільнота опинилась на такому етапі інтеграції та глобалізації, що основним фактором подальшої економічної, торговельної політики є не орієнтація на Захід, а збереження

національної ідентичності, спрямування на економічний розвиток, лібералізації торгівлі та конкуренції в межах регіональних утворень на основі цивілізаційного чинника.

Література:

1. Brzezinsky Z., *Second Chance. Three Presidents and Crisis of American Superpower*, Basic Books, New York 2007, 124 p.
2. Huntington S., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London – New York 1997, 367 p.
3. UNCTAD, *Handbook of statistics*. UN, Geneva 2012, 778 p.
4. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Пerratон Дж., *Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура, Фенікс, Київ 2003, 584 с.*
5. Кучера Н., *Національна ідентичність: регіональні особливості формування*, НПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ 2012, 210 с.
6. Хантингтон С., *Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире*, пер. с англ. П. Бергера, Аспект-Пресс, Москва 2004, 379 с.
7. Шифф М., Уинтер А., *Региональная интеграция и развитие, „Весь Мир”, Москва 2005, 376 с.*

Корнійчук Ю.Ю.,

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
(м.Київ, Україна)*

РЕЛІГІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЦЕСУ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Робота присвячена дослідженню ролі релігійних організацій в процесі деколонізації сучасної України. Коротко розглянуто розбудову правового поля, налагодження міжконфесійної співпраці в релігійній сфері та створення нового суспільного дискурсу як шляхи подолання історичного колоніального спадку. **Ключові слова:** постколоніалізм, деколонізація, релігійна свобода.

Від самого початку становлення постколоніальних студій, релігія розглядалася їх класиками як один з основних інструментів закріплення впливу імперій на підпорядковані їм території. Попри створення видимої цілісності суспільства – практика якою користувалися багато володарів імперій – від Костянтина до Володимира, – залучення релігійного чинника часто надавало імперським завоюванням справедливого, чи краще було б сказати праведного забарвлення. Це давало можливість презентувати звичайну експансію як велику благородну місію – духовне спасіння поколонізованого народу. Як і у випадку з використанням самого терміну «колоніалізм» для означення взаємин України зі своїми сусідами- імперіями [див., наприклад, 2;], використання релігії як інструменту колоніального впливу щодо України має свою специфіку [див., наприклад, 5].

Новий виток спроб нав'язання колоніальної залежності з боку Російської Федерації [1], що розпочався в останні роки, також не позбавлений використання релігійного чинника. Необхідність протидії такому впливові актуалізує сьогодні вивчення не лише шляхів колоніального впливу, а і зворотнього процесу – як релігійні організації можуть протидіяти таким впливам. Таким чином, метою даної роботи є загальний огляд релігійних спроб позбавлення колоніального спадку або протидії існуючим колоніальним впливам.

Власне, першою спробою боротьби з колоніальним минулим в уже незалежній Україні в православному середовищі стала спроба отримання автокефального (помісного) статусу, наслідком якої стало постановня трьох окремих православних юрисдикцій. Попри суттєві негативні наслідки такої ситуації (ізоляцію частини церков та їх вірян через невпорядкований канонічний статус, боротьбу за храми та ін.) сама поява ситуації реальної

релігійної конкуренції або виникнення «найбільшого релігійного ринку в Європі», як його назвав Х. Казанова, чітко відокремила Україну від решти пострадянських країн.

В першу чергу, мова йде про суттєве зміщення загальної дискусії в релігійній сфері з етнічно-лінгвістичної площини в напрямі вибудови належного правового поля діяльності релігійних організацій України. Попри певні зауваження з боку окремих релігійних організацій, за даними Pew Research Center рівень дотримання релігійної свободи в сучасній Україні приблизно дорівнює загальноєвропейському (2,4-4,4) та у 2-3 рази кращий за більшість колишніх радянських республік (Росії, Казахстану, Узбекистану та ін. – 6,6 та вище) [2, с. 59-60].

Наступним кроком стає налагодження ширшої співпраці між представниками різних релігійних організацій України, що відбувається, значною мірою, через майданчик Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій, яка об'єднує близько 20 релігійних організацій (до яких належать близько 90% українських вірян). ВРЦіРО є активним суб'єктом релігійного життя і в умовах відповідного правового поля, про яке йшлося вище, українські релігійні організації зуміли лобювати подолання ще одного пострадянського пережитку – своєрідної гетизації релігієзнавства – вибудовування муру між релігієзнавцями та теологами. Чудовим прикладом такого подолання є освітня сфера.

Last but not least, створення певного суспільного дискурсу, в рамках якого робиться спроба переосмислити досвід, який ми маємо та якісно модернізувати релігійне життя. Йдеться не лише про модернізацію богослужбових книг та мову служіння, а й про відносини між духовенством та мирянами; своєрідну ревізію історичного спадку – символічне виправлення (на скільки це можливо) історичних несправедливостей в яких Православна церква прямо чи опосередковано брала участь – як-то зняття анафема з гетьмана Івана Мазепи, який в російському колоніальному дискурсі символізував найбільший з можливих злочинів [4]. Попри те, що цей дискурс часто не є чітко структурованим, він здатен приносити досить цікаві й важливі результати. До прикладу, дискусія навколо перенесення святкування Різдва на 25 грудня, чи раніше засудження «політичного православ'я».

Таким чином, релігія може використовуватися не лише як інструмент колонізації, а і має суттєвий деколонізаційний потенціал, яким не можна нехтувати у ситуації відвертого використання релігії з політичною метою, яку ми маємо сьогодні.

Література:

1. Россия и ее «колонии» : как Грузия, Украина, Молдавия, Прибалтика и Средняя Азия вошли в состав России / по благословению Святейшего Патриарха Москов. и всея Руси Алексея II. — М. : ДАРЪ, 2007. — 575 с.
2. Томпсон Е. М. Трубадури імперії : російська література і колоніалізм / пер. з англ. М. Корчинська. — Вид. 2-ге. — К. : Основи, 2008. — 367 с.
3. Global Restrictions on Religion Rise Modestly in 2015, Reversing Downward Trend. Government harassment and use of force against religious groups surge as record number of refugees enter Europe / Pew Research Center; April 11, 2017; [Electronic resource] – Mode of access: <http://assets.pewresearch.org/wpcontent/uploads/sites/11/2017/04/11091703/Pew-Research-Center-ReligiousRestrictions-2017-FULL-REPORT.pdf>
4. Kappeler A. Mazepintsy, Malorossy, Khokhly: Ukrainians in the Ethnic Hierarchy of the Russian Empire. // Culture, Nation and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945). —Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2003. — Pp. 162-181.
5. Zhivov V. The Question of Ecclesiastical Jurisdiction in Russian-Ukrainian Relations (Seventeenth and Early Eighteenth Centuries). // Culture, Nation and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945). — Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2003. — Pp. 1-18.

Кушніренко В. О.,
доцент кафедри політології
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(м. Київ, Україна)

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ КАВКАЗЬКОГО «РАДИКАЛЬНОГО ІСЛАМУ» НА ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОД

Анотація. Автор проаналізував та типологізував так званий ісламський чинник у соціально-політичних процесах Західного та Центрального Кавказу, де традиційна, до-ісламська культурна складова завжди посідала основне місце. Розглянуто етноконфесійні та соціально-політичні контексти у взаємозв'язку.

Ключові слова: ісламський чинник, традиційний Іслам, республіки Північного Кавказу, ваххабізм, салафітська ідеологія, «молоді мусульмани».

Важливим суб'єктом, який конститує ісламський чинник у соціально-політичних процесів на Північному Кавказі, є так званий північнокавказький «радикальний Іслам». Цей феномен досить неоднозначний і неоднорідний. З одного боку, не можна заперечувати проникнення в північнокавказький регіон ідей і носіїв салафітської та інших близьких їй радикальних ідеологій. Однак, з іншого боку, слід чітко відокремлювати справжніх представників цих напрямів від квазіносіїв салафітської чи іншої радикальної ідеології.

Представники салафітського та сутнісно близьких йому інших ісламістських рухів нечисленні в досліджуваному регіоні, незважаючи на серйозну підтримку різних закордонних центрів, фондів, організацій. Основна причина такого явища полягає у високому рівні етнокультурної самосвідомості та етнічної домінанти над релігійною у західно- і центрально-кавказьких народів. Тому, вступаючи в конфлікт із традиціями горців, представники фундаменталістської ідеології максимально звужують свою соціальну базу. Реальну конкуренцію впливу екстремістських фундаменталістських рухів у регіоні становлять освічені представники традиційних мазхабів, які стоять на позиціях помірної ісламізації суспільного життя [1].

Значно численніші представники іншої складової «північнокавказького радикального Ісламу» – так звані квазіносії, фундаменталістська ідеологія існує для них як ширма для прикриття діяльності, далекої від основних постулатів радикальних ісламістських ідеологій. Їх зі значними застереженнями можна назвати екстремістськими ісламістськими рухами, оскільки їхні реальні інтереси перебувають поза релігійною площиною. Ідеологічна пропаганда для таких рухів – це тактична зброя для дестабілізації політичної ситуації. Мотивація представників таких рухів абсолютно інша порівняно зі справжніми носіями ісламського фундаменталізму [2]. Результати польових досліджень у північнокавказькому регіоні дають підстави стверджувати, що окремим суб'єктом, який конститує ісламський чинник, є також так звані молоді мусульмани, котрих помилково або кон'юнктурно зараховують до «радикальних ісламістів». Неправомірність такого підходу полягає в тому, що базові ціннісні орієнтири цієї групи в північнокавказькому Ісламі відрізняються від класичних салафітських постулатів, а методи досягнення цілей важко назвати екстремістськими.

«Молоді мусульмани» мають різні форми організації та соціальної значущості в республіках. Так, у Кабардино-Балкарській республіці їхні лідери зуміли створити єдину організацію та навчально-дослідний центр [3]. В інших республіках, наприклад в Адигеї, вони існують як окремі групи. Відрізняється і ставлення влади до цих рухів: від жорсткого в Карачаєво-Черкесії, де рух «молодих мусульман» поставлено поза законом, до нейтрального в Республіці Адигея, де навіть муфтіят спокійно ставиться до їхньої діяльності, через що муфтія іноді звинувачують у симпатіях до них [4].

У Кабардино-Балкарії ситуація неоднозначна: хоча «молоді мусульмани» й зазнають останнім часом гонінь, але причиною цього є, найімовірніше, певна політична кон'юнктура,

пов'язана з гострими проблемами загальнокавказьких політичних процесів, а не політика щодо цих груп.

Конфлікт «молодих мусульман» із представниками традиційного духовенства відбувається в основному через вплив перших на релігійні верстви суспільства, критику рівня освіти сучасного духовенства, а також через особистісний чинник. Серед «молодих мусульман» багато людей, які здобули освіту в авторитетних світових ісламських навчальних центрах. Рівень їхньої освіти справді високий, що, своєю чергою, і стає причиною як об'єктивної критики традиційного духовенства, так і міжособистісних конфліктів з місцевими імамами або ефенді. Але всі ці проблеми можна розв'язати, підвищивши рівень ісламської освіти представників офіційного духовенства. Показовим є приклад Карачаєво-Черкеської республіки, де існує вельми прогресивний ісламський інститут, що готує молоді кадри і має високий рівень викладання [5].

Об'єктивно аналізуючи феномен «молодих мусульман», можна говорити про те, що це явище релігійного та соціального життя в досліджуваному регіоні є радше прогресивним і позитивним. Воно сприяє розвитку Ісламу в регіоні та стимулює процеси ісламської освіти серед населення західно- і центральнокавказьких республік, не становить небезпеку для традиційного устрою північнокавказького суспільства.

Література:

1. Інтерв'ю з ректором Ісламського інституту в м. Черкеськ, головним кадієм КЧР і Ставропольського краю Ісмаїлом-Хаджи Бостановим, Черкеськ, Карачаєво-Черкеська республіка, РФ, 14 жовтня 2004 р.
2. Інтерв'ю з представниками муфтіяту, Грозний, Чеченська республіка, РФ, 25 вересня 2004 р.
3. Інтерв'ю з науковим співробітником КБІГД А. Х. Мухожевим, Нальчик, Кабардино-Балкарська республіка, РФ, 29 вересня 2004 р.
4. Інтерв'ю з директором АРІГД А. Ю. Чиргом, Майкоп, Республіка Адігея, РФ, 11 жовтня 2004 р.
5. Інтерв'ю з ректором Ісламського інституту в м. Черкеськ, головним кадієм КЧР і Ставропольського краю Ісмаїлом-Хаджи Бостановим, Черкеськ, Карачаєво-Черкеська республіка, РФ, 14 жовтня 2004 р.

Муляр В. І.,

доктор філософських наук,

Житомирський державний технологічний університет

(м. Житомир, Україна)

ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ: РОЗДУМИ НА АКТУАЛЬНУ ТЕМУ

Анотація. Аналізується внутрішній взаємозв'язок постколоніалізму та колоніалізму. Характер колоніалізму розглядається в контексті політичного режиму як такого, що вирішальним чином впливає на змістовні проблеми постколоніалізму. В цьому вимірі висвітлені деякі проблеми постколоніальної України.

Ключові слова: постколоніалізм, колоніалізм, авторитарний режим, тоталітарний режим, постколоніальна Україна.

Насамперед потрібно сказати, що постколоніалізм як історичний феномен не з'являється сам по собі, він – завжди наслідок колоніалізму. В усіх аспектах суспільного життя: економічному, політико-правовому, світоглядно-духовному, причому духовно-світоглядні його виміри є найбільш глибинними, а тому сутнісними для вказаного явища. Це пояснюється очевидною сталістю, постійністю, тягловістю як духовних, так і світоглядних засад життєдіяльності будь-якого соціуму, адже вони формуються тривалий час, тому дуже важко піддаються суттєвим трансформаціям.

З іншого боку, постколоніалізм як феномен суспільного буття ніколи не може бути іншим від колоніалізму, який йому передує і логічно, і хронологічно. Його природа полягає в тому, що у своїй сутності колоніалізм завжди «вагітний» особливостями колоніалізму, він зазнає печатки останнього, своєрідних «родинних плям» колоніалізму. Звідси випливає, що потрібно чітко розрізняти постколоніальні особливості в кожній країні, в кожному окремому випадку. Скажімо, Індія тривалий час перебувала в стані колоніального поневолення Великою Британією і, відповідно, успадкувала усі суттєві риси британської колонізації. Однак в 1947 році вона виборола державну незалежність і досить швидко впоралася з наслідками колоніального становища. Сьогодні ця країна має розвинену економічну систему, достатньо високий рівень політичного і світоглядного плюралізму, відповідний рівень прав і свобод громадян. Однак є низка країн Африки, які також протягом тривалого часу зазнавали колоніального приниження. Але коли прийшов час звільнення, ці країни і до сьогодні носять на собі глибоку печатку колоніалізму. Чому так? Відповідь очевидна: і колоніалізм буває різний, особливо в плані тієї духовно-світоглядної і політико-правової основи, на якій будується життєдіяльність усього суспільного організму країни – метрополії. Ось чому Індія швидко оговталася від британського панування, бо англійці не тільки її колонізували, але й привнесли з собою особливості свого світогляду, політичної системи, які в своїй сутності ніколи не були навіть авторитарними, не кажучи про тоталітаризм. І навпаки, деякі народи Африки і до сьогодні мислять категоріями «сеньйор-васал», які їм прищепили метрополії.

Таким чином, коли той чи інший народ здобуває свободу від метрополії, то розгортання її постколоніальної стадії завжди обтяжене особливостями країни- метрополії. Це дуже чітко простежується на прикладі сучасної України, яка зараз перебуває у постколоніальній стадії. Її особливості можна зрозуміти, проаналізувавши природу самої метрополії – Росії. Остання ніколи не знала тривалих періодів демократизації не тільки політичного життя, але навіть і економічного. Основними політичними режимами в історії Росії були авторитарний і тоталітарний, останній взагалі зводив до нуля гідність людини, вважаючи її «гвинтиком» системи (Й. Сталін). Протягом багатьох століть Росія кувала свій імперіалізм, поглинаючи територію за територією, не рахуючись з затратами і людськими втратами. Так було змонтовано дві риси російського колоніалізму – ідея зверхності над іншими народами і ідея сильної влади, «батюшки-царя». В цих явищах – відповідь на питання про те, чому і до сьогодні колишні радянські республіки ніяк не позбудуться колоніального синдрому. В тому числі і Україна.

Особливу шкоду російського колоніалізму для поневолених народів можна побачити на прикладі руйнування природної соціально-стратифікаційної структури суспільства. Адже природа будь-якого соціуму передбачає чіткий його поділ на певні соціальні спільності та групи і можливості природного перетікання з однієї страти в іншу. Однак природа, зокрема, тоталітарного режиму, який в історії Росії встановлювався часто, полягає в тому, щоб повністю підкорити собі індивіда, включаючи і його особисте життя. З цією метою тоталітарна влада знищує усі природні соціальні спільності, перетворюючи народ в сіру масу однаково залежних в неї людей. Таким чином руйнувалися природні перегородки між класами, стратами і влада оволодівала життям кожного громадянина. В результаті – масова маргіналізація в усіх сферах життя соціуму. Відтворюючись тривалий час, вона ввійшла в життя громадян і самої Росії, і тих народів, яких вона узалежнила.

Не уникнула показаної вище особливості російського колоніалізму і Україна: ми як суспільство і до сьогодні соціально не структуровані, а це значить, що і до сьогодні в українському соціумі не виокремились ті природні запобіжники від авторитарної, навіть тоталітарної влади. Це значить і те, що неструктуроване суспільство не може породити природного захисту громадян у вигляді справжніх політичних партій, громадських організацій, спільностей людей, які б, з одного боку, амортизували тиск влади на громадянина, а з іншого – артикулювали інтереси громадянина на рівні влади. Зради справедливості потрібно зазначити, що Революція гідності дала потужний поштовх українському суспільству на шляху його структуризації, однак ми тільки на початку цього процесу.

Dr Aleksandra Nalewaj,
UWM Olsztyn
(Rzeczpospolita Polska)

ZNACZENIE PRAWDY W DISKURSYWIE POSTKOLONIALNYM W ŚWIETLE SŁÓW CHRYSTUSA: „POZNACIE PRAWDĘ, A PRAWDA WAS WYZWOLI” (J 8, 32)

Na niniejszy referat składają się dwie części. W pierwszej części przywołamy badania E.M. Thompson, dotyczące mechanizmu akceptowania kolonizacji przez część elit podbitego narodu oraz zjawiska tak zwanego „hegemonu zastępczego”. W drugiej części skupimy się na znaczeniu prawdy w postkolonialnym dyskursie w świetle słów Chrystusa, zaczerpniętych z Ewangelii według św. Jana: „Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (8, 32).

Punktem wyjścia analizy Thompson jest pytanie: Czy Polskę oraz inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej można zaliczyć do państw postkolonialnych? Czy postkolonialny dyskurs jest adekwatny do ich historii?¹ Termin „kolonializm” pochodzi od łac. słowa *colonia* (osiedle) i oznacza podbijanie, zabór, uzależnianie i eksploatację krajów zamorskich, przede wszystkim przez kraje europejskie, w okresie od XV do XX w. Pojęcie „kolonizacja” wiąże się natomiast z osadnictwem, czyli zasiedlaniem przez kolonistów podbitych terenów². W Polsce, co prawda, nie było zjawiska osiedlania się obcych, którzy podbijali nasz kraj, ale w XVIII w. Rzeczpospolita doświadczyła trzech rozbiorów (w 1772, 1793 i 1795 r.), dokonanych przez ówczesne mocarstwa: Rosję, Prusy i Austrię. Polskę na 123 lata wymazano z mapy Europy, a pięć pokoleń rodaków nie miało swojej Ojczyzny.

11.11. 1918 r. nasz kraj na krótko odzyskał niepodległość, którą utracił wraz z wybuchem II wojny światowej. Po jej zakończeniu przez pół wieku Polska pozostawała w strefie wpływu Związku Sowieckiego. Jak słusznie zauważa Thompson³ zarówno zabory, jak i okupacja Sowieckiej Rosji po 1944r., były formami kolonializmu. Podboju dokonano przemocą w celu wycisku i reedukacji mieszkańców, różniących się od okupantów lingwistycznie, religijnie i politycznie. Można zatem sformułować wniosek, że zjawisko kolonializmu nie dotyczy jedynie państw afrykańskich czy Orientu. Nie musi ono wyrastać z rasizmu, ale może być zakorzenione w nacjonalizmie, czego przykładem jest Sowiecka Rosja.

Jednym z celów kolonialnego dyskursu, zauważa autorka, jest wytworzenie obrazu podbitych jako zacofanych bądź degeneratów, a to uzasadnia przemoc wobec nich. Okupowani z biegiem czasu przyjmują jako swoją interpretację najeźdźcy o „wadliwym” narodzie, a część elit w wyniku procesu kolonizacji podejmuje współpracę z okupantem. Badania F. Fanona i M. Chetchera wskazują, iż to właśnie elity szybciej ulegają presji kolonizacyjnej niż pozostała część społeczeństwa, jako że od tej uległości zależy ich uprzywilejowana pozycja w społeczeństwie. Podobnie jest z polską rzeczywistością. Do dziś, zauważa Thompson, część polskich elit reprezentuje dyskurs kolonizatorów, przekonując o zacofaniu polskiej kultury w stosunku do tak zwanych krajów „wiodących”. I nie chodzi tu o zacofanie technologiczne czy w zakresie infrastruktury, ale o zacofanie w sferze obyczajowej i religijnej⁴.

Tymczasem Polska jest od ponad 1050 lat krajem chrześcijańskim. Książę Mieszko I przyjmując chrzest w 966 r. wprowadził naszą Ojczyznę w krąg cywilizacji europejskiej. Krzyż Chrystusa i Ewangelia kształtowały naszą narodową tożsamość. Podczas gdy ponure lata sowieckiej okupacji wiązały się ze zniewoleniem i przymusową ateizacją, od czasu transformacji ustrojowej w 1989 r. Polacy żyją w wolnej Ojczyźnie. Polskiej wolności nie da się oddzielić od wymiaru religijnego. Ewangelia według św. Jana przechowuje ogromnie ważne słowa, które, w trakcie jednej z dysput w Święto Namiotów, Jezus skierował do Żydów, a które nie tracą aktualności. Tym, którzy

¹ Whose Discourse? Telling the Story in Post-Communist Poland, „The Other Shore. Slavic and East European Culture Abroad, Past and Present”, t. 1, 2010, s. 1.

² W. Kopaliński, *Kolonia*, w: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1968, s. 387.

³ Whose Discourse? Telling the Story in Post-Communist Poland, s. 2.

⁴ Tamże, s. 3-5.

nie bez wahania Mu uwierzyli, obiecał: „Jeżeli trwać będziecie w nauce Mojej, będziecie prawdziwie Moimi uczniami i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli (J 8,31-32)”.

Na drodze do polskiej wolności istotnym elementem było dążenie do prawdy, która wyzwala. Prawda w ujęciu klasycznym oznacza zgodę z rzeczywistością. Jezus wiąże prawdę z wolnością. Jedynie prawda wiedzie do życia w autentycznej wolności. Prawda, jaką objawia Syn Boży, wiąże się z poznaniem i zaakceptowaniem przez uczniów relacji między nimi i Nauczycielem, a są one zakorzenione w relacji między Synem i Ojcem⁵. Nową tożsamością uczniów jest tożsamość synów Boga. Ten, kto słucha słów Jezusa i trwa w Jego nauce, poznaje prawdę. Prawda otwiera przed nim autentyczne życie w wolności dziecka Bożego.

Немчинов І. Г.,

доктор філософських наук,

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
(м.Київ, Україна)*

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА КРИТИКА В УКРАЇНІ ЯК «ОПРАЦЮВАННЯ» ТРАВМИ

Анотація. Механічне застосування до української культури традиційних постколоніальних досліджень має наслідком ризик «орієнталізації» України. У випадку нашої країни постколоніальну проблематику варто розглядати у категоріях культурної травми. Постколоніальні дослідження у цьому контексті постають як досвід подолання травми та формування нового культурного суб'єкта.

Ключові слова: «орієнталізм», постколоніальний критик, травма, «acting out», «working through», ідентичність, деконструкція, Інший.

Постколоніальні студії започаткував Едвард Саїд, котрий у 1978 році запустив процес аналізу та деконструкції того, хто вважає себе «метрополією». За Саїдом, Захід, контролюючи процеси продукування знання, зміг виробити та нав'язати Сходові ідентичність, що характеризується залежним та підпорядкованим станом. Саїд описує колонізацію передусім як засновані на насильстві формування та підтримку культурної дистанції між колонізаторами та «тубільцями». Безумовно, ця його теза стосується й української ситуації. Російська практика культурного панування виражалася парами: універсальне – місцеве, загальнолюдське – етнографічне, сучасне – відстале тощо. Звісно, перше у цих парах вважалося атрибутом метрополії (Росії), а друге – колонії (України). Відтак вітчизняна культура у Російській імперії та СРСР отримала статус «низької культури», а її носії асоціювалися у російській масовій свідомості у якості «неповна росіяни» чи «сепаратистів-мазепінців» (за радянської влади «бандерівців»).

Однак, сама назва етапної праці Саїда («Орієнталізм» [2]) відсилає нас до смислової пари Захід (метрополія) – Схід (колонія). А колоніальний статус України має низку особливостей й не вписується до зазначеної пари. Передусім, Україна завжди у той чи інший спосіб у російській свідомості залишалася у певному сенсі джерелом смислів. По-друге, українські еліти (шляхетний стан та духовенство) були не стільки провідниками колоніальної політики Москви, скільки самі приписували їй якості метрополії. Не стільки росіяни взяли, скільки українці самі передали їм право репрезентувати українця у якості «малороса», «молодшого брата». Відтак Інший, пригнічувач, отримав ледь не виключну можливість говорити від імені пригніченого. Помилкою є думка, що українська культура упродовж «колоніального часу» зберігала автентичність лише у сільських умовах. Поруч з «помосковленою» в Україні завжди існувала національно свідомо еліта. Тож звільнення від колоніального пригнічення набуло характеру не тільки боротьби проти російського

⁵ S. Mędała, Ewangelia według świętego Jana. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz (NKB.NT IV/1), Częstochowa 2010, s. 699-700.

панування, а й громадянського протистояння між українцями та малоросами. У культурному просторі з початку XIX ст. це знайшло відбиток у протистоянні «лінії Гоголя» (малорос шукає місця для своєї інакшості у межах загальноросійського контексту) та «лінії Шевченка» (українець намагається вирватися з цього контексту), що триває досі.

Застосування до України традиційних постколоніальних досліджень має наслідком ризик «орієнталізації» України. Проте очевидно, що вона не може стояти в одному ряду з пострадянськими країнами Середньої Азії. У випадку нашої країни постколоніальну проблему варто розглядати у категоріях культурної травми. Постколоніальні дослідження у цьому контексті постають як досвід подолання травми та формування нового культурного суб'єкта. У цьому смислі не тільки постколоніальні дослідження допоможуть українській культурі краще пізнати себе, як зазначав Мирослав Шкандрій, але й постколоніальні студії збагатяться українським голосом [3, р. 83].

З набуттям Україною незалежності формальне право говорити та бути почутими українці отримали. Проте набуття незалежності супроводжується спробами значної кількості пересічних громадян та багатьох представників еліт «забути» колоніальне минуле. До цієї парадигми вписуються спроби не тільки підкреслювати спільність нашої з росіянами спадщини, але й виправдовувати злочини царської та радянської Росії проти українців.

Свого часу Домінік ЛаКапра казав про дві стратегії подолання травми: «відіграш» (acting out) та «опрацювання» (working through) [див.: 1]. «Забування» неприємного минулого пов'язане з «відіграшем», ключовим моментом якого є репрезентація травми через звикання до її реальності, що дозволяє примиритися з ситуацією та симулювати стан «норми». Замість цього має бути застосовано її «опрацювання», що спрямоване на засвоєння травми через її переосмислення, розрив стереотипів та створення нової реальності, що унеможливорює повторення травми.

У даному контексті постколоніальні дослідження виступають як проект «опрацювання» травми та долання «комплексу меншовартості» шляхом переосмислення минулого, як форма інтелектуального спротиву наслідку колонізації – «забуванню» та міфологізації історії. Центральною постаттю тут виявляється постколоніальний критик, котрий виступає у ролі терапевта й шляхом «опрацювання» має запобігати некритичному відтворенню «травматичного досвіду».

Література:

1. Goldberg A. An Interview with Professor Dominick LaCapra. June 9, 1998. [Електронний ресурс] / A. Goldberg – режим доступу: yadvashem.org.il/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%203648.pdf
2. Said E. W. Orientalism / Eduard Said – Pantheon Books, 1978. – 368 p.
3. Shkandrij M. The Postcolonial Moment in Ukrainian Writing / Myroslav Shkandrij // Korek. J. (edit.) From Sovietology to Postcoloniality. Poland and Ukraine in the Postcolonial Perspective – Södertörn Academic Studies. – №32. – 2007. – P. 83-92.

Потопахін П. В.,

Центр суспільно-політичних досліджень
(м. Київ, Україна)

ПРИНЦИПОВІ ВІДМІННОСТІ ТЕОРІЙ ПОСТКОЛОΝІАЛІЗМУ ТА ПОСТСОВЕТІЗМУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Анотація: В статті подано можливу версію порівняльного понятійно-змістовного аналізу теорій та феноменології постколоніалізму, постсоветізму та постмодернізму. При цьому зроблена спроба введення принципових розрізень цих явищ в культурному і політичному дискурсах, при наявності загальних схожих ознак.

Ключові слова: постколоніалізм, постмодерн, теорія, постсоветізм, рефлексія.

Сучасний етап розвитку соціогуманітарних наук в Україні в контексті складних сіспільних трансформацій після подій 2014 р. потребує чітко відрефлексувати різницю між постколоніальною та пострадянською концепціями сучасних історичних процесів в Україні. Для прикладу, можна навести типові роботи в цих двох напрямках [1; 2; 3; 4]. Вони вочевидь мають різні методологічні засади, різну систему історичних координат та морально-ціннісної оцінки історичних процесів на пострадянському геополітичному просторі. Так, уявляється, що багато феноменів протистояння в самому суспільстві й в зовнішньополітичному контексті можливо пояснити саме відмінністю в базових аспектах сприйняття й емоційної оцінки процесів розпаду СРСР (і утворення на його теренах окремих держав) серед різних історичних і політологічних шкіл.

Феномени колоніалізму та його наслідки досить детально та глибоко відрефлексовані науковою спільнотою ще з часів остаточного розпаду колоніальної системи після Другої світової війни і формального здобуття незалежності більшістю колишніх колоній до кінця ХХ ст. Як узагальнення цих досліджень і рефлексій, була розроблена теорія постколоніалізму, яку деякі дослідники відносять до «постмодерністського інтелектуального дискурсу» [5; 6; 7].

Цікаво відмітити, що попередником сучасної концепції постколоніалізму був відомий мартініканській філософ, революціонер та психіатр Франц Фанон, роботи якого сильно вплинули на національно-визвольні рухи в Африці та Латинській Америці. Таким чином, можна відзначити генетичний зв'язок теорії постколоніалізму і постмодернізму та постструктуралізму [5; 6]. Але необхідно вказати й на конструктивну критику теорії постколоніалізму з позиції теорії деколоніального повороту (вибору), яка ставить дуже складні питання переосмислення і визволення з меж модерності, як такої [7].

З іншого боку, постсоветізм, як певна теорія і підхід до аналізу сутності подій на пострадянському просторі з 1991 р., належить, насамперед, до російського наукового контексту. Так, відомий філософ, логік і соціолог О. Зінов'єв розробив методологічні основи концепції постсоветізму в своїх лекціях про трансформаційні процеси на пострадянському просторі [3; 8]. Характерно, що саме О. Зінов'єв вперше використав концепт «гомо советікус», як відповідний антропотип, у своїй теорії радянського суспільного ладу [9].

Надалі термін постсоветізм поширився в публічному і науковому дискурсі пострадянських країн, але його почали використовувати досить вільно в різних контекстах для опису різних соціо-політичних і соціокультурних процесів [3; 4; 10; 11]. Однак теорія постсоветізму О. Зінов'єва так і не стала конвенційною академічною теорією. Хоча в «альтернативних описах», на протигагу домінуючому «прозахідному» науковому мейнстріму 90-х років на пострадянському просторі, теорія постсоветізму О. Зінов'єва посіла особливе місце [3; 4].

Література:

1. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. – К.: К. І. С., 2011. – 240 с.
2. Новая имперская история постсоветского пространства / Ред. И. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновский, М. Могильнер, А. Семёнов. – Казань: Центр исследований национализма и империи, 2004. – 657 с.
3. Постсоветизм во мгле. Интервью с А. Зиновьевым // Литературная газета. – № 41 (6042). – 5–11 октября 2005 г.
4. Нарижный Ю. Украинский рогатый заяц. [Электронный ресурс] 28.11.2013. – Режим доступа: <http://postmodern.in.ua/?p=2197>
5. Бобков И. М. Постколониальные исследования // Новейший философский словарь. – Минск: Книжный дом «Университет»; Интерпрессервис, 2003. – С. 776.
6. Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Пер. с франц. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
7. Мадина Тлостанова: «Колониальность переживет колониализм». [Электронный ресурс] 15.10.2015. – Режим доступа: <https://theoryandpractice.ru/posts/8258-madinatlostanova-odekolonialnom-povorote>

8. Зиновьев А. А. Постсоветизм. Лекция. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://postmodern.in.ua/?p=1042>
9. Зиновьев А. А. Мой дом – моя чужбина; Гомо советикус / Предисл. К. М.Кантора. – М.: КОР-ИНФ, 1991. – 320с.
10. Кефели И. Ф. Социальные законы и глобальные проекты будущего А. А. Зиновьева [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.elcom.ru/~human/2008ns/03kif.htm>
11. Глебова И. И. Ранний постсоветизм в политико-историческом контексте. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – 259 с.

Свириденко Д. Б.,
доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри методології науки та міжнародної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова
(м. Київ, Україна)

УКРАЇНСЬКІ РОЗДІЛЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ: ТРАГІЧНИЙ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ

У дослідженні здійснено аналіз постколоніальних передумов, які спричинили виникнення розділених університетів у сучасній Україні. Автор виходить із точки зору, що анексія Криму та військовий конфлікт на Сході України розгорнулись в умовах постколоніального соціокультурного ландшафту, успадкованого Україною в результаті розвалу Радянського Союзу. Виходячи із невизначеного статусу розділених університетів та перспектив реінтеграції розділених освітніх систем, автор пропонує розглядати евакуйовані університети в якості нових окремих інституційних утворень, здатних у перспективі виступити в якості учасників ринку освітніх послуг, яким вдалося продемонструвати відповідність сучасній ідеї університету.

Ключові слова: розділений університет, постколоніалізм, ідея університету, реінтеграція освітніх систем, Велика Хартія Університетів.

Анексія Криму та військовий конфлікт на Сході України ініціював потужні міграційні потоки в нашій державі. При цьому, більшість наукових і освітніх установ виконали процедуру міграції теж, але ця міграція мала особливий характер: інституції були перенесені без засобів та ресурсів; штат закладів-мігрантів також був далеко не повним (іноді, більшість працівників та студентів установи залишилися на територіях «нових республік» з ідеологічних причин або в результаті життєвих обставин) і так далі. В той самий час, інституції з невідконтрольних державі територій формально зберігають свій інституційний статус, поставши частиною нового соціального порядку на тимчасово окупованих територіях.

Український дослідник Роман Додонов описує протиріччя міграції університетів наступним чином: «З початком 2014/15 навчального року постало питання евакуації із зони АТО 18 українських університетів і 10 академічних інститутів. Більшість їх перенесли навчальний процес у власні філії в межах Донецької та Луганської областей... При цьому, практично в кожного з евакуйованих університетів на невідконтрольних територіях залишився свій "двійник": чимало студентів і викладачів відмовилися виїжджати за межі рідного міста, фактично змирившись із захопленнями їх озброєними людьми» [1]. Для ситуації, описаної цим автором, ми можемо знайти широкий понятійний ряд у сучасному дискурсі філософії освіти: «розділені університети», «розірвані навпіл університети», «евакуйовані університети», «університети в екзилі» тощо.

Одним із методологічних орієнтирів дослідження виступає можливість трактувати соціокультурного простору України з використанням підходів постколоніалізму, адже постколоніальний (посттоталітарний, пострадянський тощо) статус України вже є якісно обґрунтованим. Трагічний досвід Революції Гідності, військового конфлікту на Сході

України, анексії Криму демонструють наявність світоглядних настанов постколоніального гатунку. Українська ситуація дуже схожа на найбільш поширене визначення постколоніалізму: незалежність від колоніалізму не завжди означає визволення, адже національна свідомість часто не дозволяє досягти свободи, зазвичай, самі ж деколонізовані суспільства прагнуть просто замінити колоніальне правління (зі своєю власною формою домінування, контролю і примусу над переважною більшість людей), на інші форми несвободи – навіть після того, як незалежність отримана, колоніальні суб'єкти залишаються колонізованими внутрішньо, психологічно [2, с. 251].

Аби оцінити перспективи розв'язання кризової ситуації із розділеними університетами, пропонується здійснити оцінку відповідності університетів-двійників на предмет їх відповідності сучасній ідеї університету, зокрема, її фундаментальних положень, закріплених у Великій Хартії Університетів. Не потребує доказів факт, що університети на неконтрольованих (анексованих) територіях позбавлені автономії. Можливо, її викладачі та дослідники є суб'єктами моральної свободи та незалежності від політичної влади? З іншого боку, студенти та викладачі, які реалізували складну та небезпечну для життя процедуру евакуації, можуть розумітись як такі, що відстоюють ідеали сучасного університету: вони залишилися вірними не тільки своїй державі, але й фундаментальним принципам сучасних університетів.

Історія розвитку вищої освіти у Європі містить приклади міграцій від насилля, які слугують підставою для оптимістичних сценаріїв розгортання ситуації щодо українських евакуйованих університетів. У цьому плані показовим є досвід виникнення Кембриджського університету на початку XIII ст.: він був заснований студентами та викладачами, які змушені були покинути стіни Гарвардського університету через переслідування. Отже, трагічний досвід української територіальної дезінтеграції може бути інтерпретованим як болючий, проте, еволюційний крок: в результаті зовнішнього впливу, частина студентів та персоналу університетів мають можливість розпочати інституцію «tabula rasa», спираючись на згуртований колектив, відданий ідеї університету, а самі ці люди постануть в якості фундаментального духовного та інтелектуального ресурсу цих інституцій.

Література:

1. Додонов Р.І. Розділені університети: повернутися не можна залишитися / Р.І. Додонов. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: – <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/rozdileni-universiteti-povernutisya-ne-mozhna-zalishitisya-.html>
2. Rizvi F. Postcolonialism and education: negotiating a contested terrain / F. Rizvi, B. Lingard, J. Lavia // *Pedagogy, Culture & Society*. – 2006. – Vol. 14:3. – pp. 249-262.
3. Svyrydenko D. Divided Universities: The Postcolonial Experience of Contemporary Ukrainian Higher Education / D. Svyrydenko // *Future Human Image*. – Vol. 7. – 2017. – pp. 128-134.

Федина С. Р.,

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)*

ФАКТОР ПОСТКОЛОЇАЛІЗМУ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ МОСКОВСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація: Автор порушує питання особливостей використання Московською Федерацією засобів гібридної війни через залишкові впливи над своєю «українською колонією», аналізує сфери найбільш піддатливі до такого впливу і наслідки «колоніального» минулого України для її розвитку сьогодні.

Ключові слова: колоніальне минуле, колоніалізм, постколоніалізм, залежність, гібридна війна, гібридність, поле бою, фронт, вплив.

Наслідком існування імперій, а також наслідком правила, що імперії живуть допоки розширюються, стало виникнення великої кількості колоній і підлеглих територій. І хоча на сучасному етапі ми можемо говорити про постколоніальну реальність, гегемони і досі мають визначальний вплив на колишні колонії. В цьому контексті цікавим феноменом є імперське минуле і своєрідний колоніальний слід Московської Федерації на теренах, які і в часи царські і в часи СРСР були підконтрольні чи піддавалися впливу Москви.

Цікавим фактом є те, що як вказує Т. Гундорова, постколоніалізм як дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування розвивається саме після розвалу Советського Союзу [1; с. 9]. Не випадково, що цю подію президент Московської федерації В. Путін називає найбільшою геополітичною катастрофою ХХ ст., тим самим закладаючи стратегію реваншу і неокolonіалізму щодо втрачених територій і сателітів.

Україну Московська Федерація і досі трактує як підлеглу і підконтрольну територію, що дає право говорити про її імперський характер і колоніальний, тепер радше постколоніальний, статус України. Що більше, на думку З. Бжезінського, поява на політичній мапі України означала кінець епохи імперій [6; с. 3], імперії Московської зокрема. А один із теоретиків московського неоімперіалізму О. Дугін наголошує, що Україна є необхідним засобом для перетворення Московії у глобальну силу, а також, що «існування України у нинішніх кордонах та із її нинішнім статусом „суверенної держави“ тотожне нанесенню жахливого удару по геополітичній безпеці Росії...», і формулюється висновок, що «подальше існування унітарної України неприпустиме» [3].

Як підкреслює Кирчанів М., для значної частини московського населення Україна суб'єктивно – своя земля. Українська історія і традиції у свідомості москвитів міцно злилися з московською. Для них Україна без Московії – історична помилка, а Московія без України виглядає неповною [4]. Це зокрема і пояснює, чому після того, як Україна отримала незалежність, Москва всіма силами намагалася прив'язати її до себе і втримати свій домінуючий статус, а після Революції Гідності розпочала відкриту агресію щодо «колонії, яка ризикнула бути вільною».

Для відновлення і утримання контролю над Україною Московська Федерація використовує цілий спектр засобів гібридної війни, серед яких першочергово варто виокремити дії на культурному, інформаційному, економічному, соціальному, політичному та воєнному фронтах. М. Кирчанів вказує на особливості колоніалізму Московської Федерації щодо України: денаціоналізація, советизація, русіанізація (як максимальне зближення московського та українського), та русифікація. В результаті, після набуття незалежності Україна на кожному кроці стикається із наслідками дії цих процесів [4].

У спадщину від «колоніального» минулого Україна отримала вже сформовані поля бою у гібридній війні. Одне із найбільш активних і таких, що важко піддається модифікації це поле культурно-історичне. Майже 300 років царського панування та 70 років советського впливу на Україну деформували історичну правду, модифікували історичну пам'ять українців, змінили в частини населення України засади національної ідентифікації та сприйняття оточення, зокрема Москви. Саме це дозволило Московській Федерації майже безболісно анексувати Крим, та окупувати частину Донбасу, на третьому році війни не сприйматися частиною населення України як ворог.

М. Павлишин виокремлює чотири стратегії культурного колоніалізму: 1) творення ієрархії цінностей, які надають найвищої вартості товарам культури- домінатора; 2) поширення міфу про універсальність колонізатора, з якою нібито різко контрастує обмеженість, парафіяльність та місцева заідеологізованість колонізованого; 3) таке функціонування культурних установ імперії, що робить її центр відомим і цінним для зовнішнього спостерігача, а колонії майже невидимими; 4) плекання історіографічних міфів [5; с. 225–226] Важливо зазначити, що в сучасному контексті Московської гібридної війни, ці стратегії були застосовувані не тільки щодо колоній, але й щодо інших, навіть не завше сусідніх країн, задля виключення зовнішнього спротиву діям колонізатора.

Як зазначає філософ С.Дацюк, на сучасному етапі в світі залишилися окремі процеси імперіалізму – американський, європейський, китайський, ісламський та московський. Але імперії шляхом збройної експансії намагаються створювати лише «ісламський світ» та «русский мир» [2]. Тому можна очікувати, що Московський неокolonіалізм не обмежиться поверненням України в зону свого впливу, а всіма доступними засобами добиватиметься геополітичного реваншу та світової першості.

Література:

1. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Т. Гундорова. – К. : Грані-Т, 2013. – 548 с. – (Серія «De profundis»).
2. Дацюк С. Постколоніальна Україна. Частина перша. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/54d08adf24a83/>
3. Дугин А. Основы геополитики.— М.: АРКТОГЕЯ-центр, 2000. — 928 с.
4. Кирчанів М. Пострадянська Україна – постколоніальна держава?: дискурси внутрішньої політики / М. Кирчанів // Економ. часоп. – 2007. – № 1 – 2. – С. 34 – 36
5. Павлишин М. Козаки з Ямайки: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / М. Павлишин // Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / ред. рада: В. Шевчук та ін ; вступ. ст. І. Дзюби ; худож.-оформл. серії І. Гаврилюк ; іл. С. Якутовича. – К. : Час, 1997. – 447 с.; С. 223–237.
6. Brzezinski Z. Ukraine Will Have to Develop Its Own Model // News from Ukraine. 1992. No 30. P. 3.

Якушик В. М.,

*доктор політичних наук, професор кафедри політології
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(м.Київ, Україна)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОСТКОЛООНІАЛІЗМУ І ЗАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В УКРАЇНІ

Анотація. В доповіді розглядаються головні варіанти дискурсу стосовно постколоніалізму та неокolonіалізму. Привертається увага до різних концепцій і практики «залежного розвитку» і політичної залежності.

Ключові слова: політичний дискурс, постколоніалізм, неокolonіалізм, залежний розвиток.

1. Концепт постколоніалізму в різних його варіантах застосовується на двох основних рівнях: а) в науковому (академічному) дискусі; б) у публіцистичній риториці, політичній пропаганді та агітації. При цьому можна досить чітко виокремити два варіанти наукового дискурсу з проблематики колоніалізму, неокolonіалізму, постколоніалізму. Перший з них, за наявності в межах нього різних методологічних і ціннісних течій та підходів (в тому числі культурно-цивілізаційних і суто політичних), базується на визнанні «легітимності» плюралізму в процесі пізнання й інтерпретації та налаштований на пошук наукової істини, а не на пропагування певних «правильних» позицій. В давньоіндійській традиції такий напрям розвивався в межах «брахманського спілкування».

Другий варіант академічного дискурсу характеризується присутністю в ньому претензій на «єдино правильні» позиції й орієнтацією на запеклу боротьбу з відхиленнями від них і з відвертими або прихованими «ворогами» (конкретних базових цінностей або навіть суспільств). Своє уособлення такий підхід знайшов у традиційному радянському «науковому комунізмі», у різних сучасних догматичних політичних доктринах, а також у теорії та практиці «квазінедогматичного» ліберально-демократичного глобалістського «мейнстріму» – домінуючого в сучасній західній політології напрямку.

2. Важливим нюансом будь-якої концепції постколоніалізму та неокolonіалізму є те, як інтерпретується стан “post-” («після чогось»). Постколоніалізм як «існування після звільнення від колоніалізму» – це звільнення від колоніалізму взагалі (як специфічної

соціально-економічної і політичної системи) чи від колоніалізму конкретної держави або корпорації і, відповідно, заміни залежності від одних на залежність від інших?

3. Дискурс «неоколоніалізму» в Україні підтримують: А) Різні ліві ідеологи і політики (див., наприклад, [1]). Б) Радикальні українські націоналісти. Так, у політичному дискурсі ВО «Свобода» важливе місце займає проблематика «окупаційної влади» в Україні, при чому не лише за часів президентства Віктора Януковича, але й у постреволюційний період (після лютого 2014 р.). В) Частина прозахідних лібералів націонал-демократів. Так, зокрема, Микола Рябчук констатує: «За більшістю своїх ознак постсовєтський режим в Україні є типовою (нео)колоніальною владою, яка паразитує на контрольованій нею раптово незалежненій території» [2, с. 9].

4. Від колоніалізму та «неоколоніалізму» варто відрізнити певні форми васальної залежності – добровільного чи «добровільно-примусового» визнання повноважень держави-гегемона або тієї чи іншої корпорації-гегемона (або альянсу гегемонів). При цьому дещо умовний чи реальний «васал» («молодший партнер») може почувати себе досить комфортно в умовах постійної турботи якщо не «сюзерена», то «старшого партнера» чи «патрона» про спільну безпеку, координацію зовнішньої політики, збалансованість економіки, сталий розвиток тощо.

5. Заслужують на увагу різні моделі так званого «залежного розвитку». Наприклад, «пуерто-ріканську модель» – модель добре обміркованого, збалансованого залежного розвитку протягом довгого часу офіційно підтримували не лише влада Пуерто-Ріко – «держави, що вільно асоціювалась до США», але й політичні діячі низки незалежних держав «світової периферії», причому політики не лише відверто правих поглядів, але й соціал-демократичної орієнтації (див., наприклад, [3, р. 28-38, 42, 50, 92, 149, 186]).

Базуючись на досвіді своєї територіальної громади, держслужбовці й політологи острова Мен (британської самоврядної території) у розмові з автором цієї доповіді трохи жартома, але більше всерйоз пропагували модель «дружнього паразиту» (“friendly parasite”). Це поняття, запозичене з біології, може бути основою для розробки різних варіантів практично орієнтованих концепцій залежного розвитку.

6. Цікавим аспектом у дискурсі про моделі залежного чи незалежного розвитку є концепція специфічної рольової стратифікації елітних груп у країнах «залежного розвитку». У розгорнутому варіанті ця концепція стверджує, що у Глобального Заходу та у його реальних або потенційних конкурентів в прямо або опосередковано контрольованих ними державах та територіях конкретні елітні групи (зокрема, легальні керівники загальнонаціональних, регіональних та локальних територіальних громад чи просто територій) можуть виконувати роль: а) молодших партнерів, б) старших і молодших менеджерів, г) «дружніх польових командирів» (див., наприклад: [4]).

7. Наявність чи відсутність реальної політичної (та геополітичної) суб'єктності держави і країни є одним з важливих критеріїв типологізації структур державної влади конкретних країн та територіальних і загальнонаціональних спільнот (громад).

Література:

1. Шульга Н. А. Дрейф на обочину. Двадцять лет общественных изменений в Украине. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.
2. Рябчук М. Зона відчуження: українська олігархія між Сходом і Заходом. – К.: Критика, 2004. – 224 с.
3. Manley M. Jamaica. Struggle in the Periphery. – London: Third World Media Ltd., Writers and Readers Publishing Cooperative Society Ltd., 1982. – 260 p.
4. Делягин М. Почему Путин боится что-то менять, чтоб улучшить жизнь в России? [Электронный ресурс] 26.11.2015. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=9mW_32XbVOM

СЕКЦІЯ II. РОЛЬ ОСВІТИ ЯК ЧИННИКА ПОДОЛАННЯ ПОСТКОЛОЇАЛІЗМУ

Бобрицька В.І.,

доктор педагогічних наук, професор
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО СТЕРЕОТИПУ СПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬСТВОМ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті актуалізовано проблему подолання негативного стереотипу сприйняття суспільством дітей з інвалідністю як ключової проблеми інклюзивної освіти в Україні; обґрунтовано доцільність реалізації низки заходів для забезпечення формування толерантного ставлення громади, батьків, суспільства до освіти осіб з інвалідністю.

Ключові слова: діти з інвалідністю, освіта осіб з особливими потребами, інклюзивна освіта в Україні.

Сучасний етап розбудови національної системи освіти в Україні відбувається в умовах консолідації зусиль держави, суспільства, педагогічної спільноти і пересічних громадян в утвердженні соціально-ціннісних і особистісно-ціннісних чинників модернізації української освіти. Підґрунтям цих процесів є цінності гуманізму, демократії, національної свідомості, які набули нового звучання в умовах формування нового погляду на державну освітню політику, зокрема у сфері освіти осіб з особливими потребами [1, с. 53]. Так, станом на 2017 рік 106 000 дітей ізольовані в закритих інтернатних закладах у спадок від радянської системи виховання. При цьому 90 % дітей-сиріт не готові до самостійного життя, не спроможні інтегруватися у громаду і потребують постійної допомоги держави. Крім того, згідно з статистикою, Україна має одну із найбільших у Європі кількість дітей, які знаходяться у різних інституційних закладах – 1,5 % всього дитячого населення країни [3].

Важливість реалізації актуальних пріоритетів державної освітньої політики України щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами (ООП) значною мірою залежить від ставлення суспільства до цієї проблеми. Аналіз цієї суджень пересічних громадян, батьків, школярів, педагогічних працівників дав змогу виявити, що в Україні існує упереджене ставлення до інтегрування осіб з ООП в умови освітнього закладу, неготовність батьків і педагогів сприймати інклюзивну освіту як вияв позитивного ставлення до різноманітності учнів у навчальному середовищі, сприйняття індивідуальних особливостей розвитку дитини не як проблеми, а як можливостей для її розвитку [1, с. 56]. На наше переконання, таке ставлення є наслідком державної політики України стосовно дітей з інвалідністю, яка активно реалізувалася в країні в радянський період. На той час, типовим рішенням проблеми освіти осіб з ООП було ізольоване навчання й виховання в закладах інтернатного типу.

Аналіз матеріалів Парламентських слухань у Верховній Раді України (ВР України) на тему «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми, шляхи їх вирішення», свідчить що у доповідях практично усіх учасників досліджуване питання порушувалося у різних дискурсах. Так, у виступі Л. Гриневич, зазначено, що «держава й далі сприймає людей з особливими потребами лише як пацієнтів, яких потрібно лікувати, а не як громадян, яким потрібно створювати відповідні умови для життя. ...ми повинні виконати свої зобов'язання перед усіма дітьми, діти з особливими потребами мають на таке саме ставлення, як до кожної дитини в суспільстві» [2, с. 33]. Розвиваючи цю думку, зазначимо, що процес включення дітей з ООП у загальну діяльність спільно з іншими дітьми важливо розпочинати з

дошкільного віку, коли дитина сприймає органічно й неупереджено все нове та незвичне для неї.

Сучасна державна освітня політика України визначає пріоритетом надання дітям з ООП системи освітніх послуг, які мають бути гарантовані державою, базуватися на принципі недискримінації, врахуванні багатоманітностей людини, ефективному залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників [3]. У цьому знаходить відображення сучасна світова тенденція до забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з ООП, соціалізації осіб з особливостями психофізичного розвитку, формуванню толерантного та відкритого суспільства, подолання у ставленні до них будь-яких виявів дискримінації, зміни щодо даної категорії осіб упереджених суспільних стереотипів та позиціонування їх як повноправних членів суспільства.

Викладене свідчить, що подолання негативного стереотипу у ставленні до дітей з ООП є ключовою проблемою упровадження інклюзії в освіту України, побудови інклюзивного суспільства. Для цього важливим є реалізація таких заходів: 1) *на законодавчому рівні* – напрацювання пропозицій щодо врегулювання суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією права дітей з ООП на освіту будь-якого рівня й на пряму відповідно до здібностей і можливостей, спрямованих на набуття такими дітьми навичок самообслуговування, підготовки до праці та сімейного життя, підтриманого проживання у соціумі; 2) *на виконавчому рівні* – перехід від стратегії надання освітніх послуг за нозологічним спрямуванням в сегрегативних осередках, з якими у суспільній думці традиційно асоціюються школи-інтернати, до стратегії задоволення освітніх потреб у закладах, які обирають батьки дітей з ООП; 3) *на інституційному рівні* – забезпечення координації діяльності місцевих органів управління освітою та громадських інституцій, засобів медіа щодо запровадження інклюзивного навчання, реабілітації та соціальної адаптації дітей з ООП мають бути тим «соціальним містком», який забезпечить формування толерантного ставлення громади, батьків, суспільства до освіти осіб з інвалідністю.

Література:

1. Бобрицька В.І. Державна освітня політика України у сфері освіти осіб з особливими потребами / В.І. Бобрицька // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2016. – № 3-4. – С. 53-58.
2. Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми, шляхи їх вирішення : матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 4 черв. 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; Упорядник Є.В. Красняков. – К.: Парлам. вид-во, 2015. – 272 с.
3. Нацрада реформ підтримала Нову українську школу та розвиток інклюзивної освіти// Офіційне інтернет-представництво Президента України. Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/natsrada-reform-pidtrymala-novu-ukrainsku-shkolu-ta-rozvytok-inkliuzyvnoi-osvity-142191.html>

Кийков О. Ю.,
здобувач кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ

В ситуації розвитку глобальних комунікацій постає гостро проблема пізнання іншої культури зі збереженням власної культурної ідентичності, актуалізується проблема культурної адаптації, інкультурності та ідентичності. Все це вимагає від держави розробки

ефективної стратегії міжкультурної взаємодії, і освіта у цьому випадку стає ледь чи не найуспішнішою сферою у контексті запровадження принципів толерантності та мультикультуралізму [3].

Проблема освіти загалом не вичерпується розумінням її як соціального інституту чи шляху задоволення індивідуальних потреб кожної людини. Вона являє собою, перед усім, проблему успішного розвитку суспільства та його довготривалої еволюції, основою якої і освіта. Таким чином, ми потрапляємо до метафоричного кола – ми постійно повертаємося до питання освіти як до точки відліку. Це закономірно, адже «людський капітал» - це основний ресурс суспільства, інвестування в нього є найбільш вигідним з усіх можливих, до того ж, ця вигода поширюється і на окремого індивіда, і на суспільство загалом.

Інтернаціональна та міжкультурна освіта є надзвичайно важливою частиною освіти загалом, адже їх об'єднує мета гармонізації відносин між різними етнічними та національними групами [4]. Проте водночас вона не вирішує проблему гуманізації відносин між членами однієї етнічної групи та до представників різних соціальних меншин в її межах. Яскравими прикладами є гендерна дискримінація, ейджизм, тощо. Тому, все ж, інтернаціональна освіта не може вважатися панацеєю у вирішенні проблем між- та внутрішньо культурних відносин.

Враховуючи вищезазначене, закономірно, що у XXI столітті відбувається реактуалізація питання освіти у загальному та міжнародному контексті. Хоча його й можна віднести до так званих «одвічних питань», проте відповідь на нього має формулюватися адекватно сучасному, оновленому розумінню того, що суспільство споживання поступово відходить у минуле і на зміну йому приходить інформаційне суспільство, засноване на знаннях [2, с. 34]. Нова модель світу – інформаційна, – потребує й нової методології, що відповідала б на виклики постнекласичної епохи. У зв'язку з цим постає необхідність дослідження філософсько-методологічних засад міжнародної освіти.

На сучасному етапі міжнародні відносини у сфері освіти характеризуються становленням нового світопорядку, що знаменує собою падіння біполярної системи та формуванням нових підходів до визначення природи міжнародної (інтернаціональної) освіти. Близьким для нас прикладом є розпад Радянського союзу, після якого на політичній карті світу з'явилося п'ятнадцять незалежних держав, до яких відноситься й Україна. Ці держави починали заново шукати своє місце у системі міжнародної освіти та міжнародних відносин загалом. Окрім цього, держави були змушені кардинально змінити свій соціально-політичний курс, відштовхуючись від зміни політичних режимів. Дезінтеграція біполярного світу призвела до зміни звичних уявлень про загальнопланетарну систему та про систему освіти, надихнувши їх елементи на переосмислення соціокультурних новоутворень, пошуків пріоритетних стратегічних цілей та шляхів їх досягнення.

Досліджуючи методологічні основи розвитку міжнародної освіти, звертаємо увагу на те, що в сучасних дослідженнях методології властива стійка тенденція до «звеличення» власної ролі, структурного ускладнення, виникнення нових конкретних методів для досягнення теоретичних та практичних цілей [1]. Будь-який аналіз розвитку методологічного аспекту у сфері освіти та філософії освіти можна впевнено віднести до ряду актуальних розробок. Відносно предметів філософського чи наукового досліджень методологія виступає одним з найголовніших способів обґрунтування того, що результат обраного дослідницького напряму дійсно є перспективним вкладом в розвиток науки. Методологічне обґрунтування стосується вибору конкретних методів, понятійного апарату дослідження, формулювання основних ідей та проблем, а також проміжних та кінцевих результатів. Проводити сучасне дослідження, отже, знаходитися в межах певної методології, яка й робить це його науково обґрунтованим.

Однією з особливостей розвитку методології сучасних соціально-філософських досліджень є її трьохрівнева структура. Йдеться про філософський, загальнонауковий та спеціально-науковий методологічні рівні. З урахуванням цього, загальна картина теоретичного осмислення міжнародної освіти є інтегрованим зусиллям представників різних дисциплін та підходів в пошуках оптимальних шляхів вирішення нових соціальних завдань.

Також необхідно враховувати дію своєрідних об'єктивних умов, таких як загальна глобалізація освітнього простору, боротьба за створення найбільш впливових центрів у світовому освітньому просторі. А відтак, і актуальність залучення філософії до вирішення освітніх питань лише посилюється, змінюючи тенденції та відтінки інтегрованої взаємодії філософії з іншими дисциплінами. Розвиток такої методологічної тенденції привносить якісно новий зміст у сферу дослідження міжнародної освіти.

Література:

1. Арганович М. Интернационализация высшего образования (тенденции, стратегии, сценарии будущего): монография / М. Арганович. – М., 2010. – 240 с.
2. Гутман С. Образование в информационном обществе / С. Гутман. – СПб. :РНБ, 2004. – 94 с.
3. Терепищий С. Причины та витоки глобалізації освітнього ландшафту/ С. Терепищий //Вища освіта України. – 2016. – №. 1. – С. 22-29.
4. Терепищий С. О. Роль глобального та локального у структурі процесу глобалізації / С. О. Терепищий // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2014. – С. 22-27.

Кравченко А. А.,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософських та соціальних
наук Київського національного торговельно-
економічного університету (м. Київ, Україна)

ДИСКУРСИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УЗГОДЖЕННЯ ПРОТИРІЧ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНУ ЕПОХУ

Анотація: аналізується роль освіти в процесі подолання постколоніальної невизначеності шляхом впровадження принципів «дискурсивної етики». Виокремлюється значення відповідальності в процесі розбудови нових незалежних практик на тлі руйнації колоніальних ідеологічних стратегій.

Ключові слова: постколоніалізм, освіта, відповідальність, комунікація, етика.

На сьогодні вивчення постколоніальних питань включають спектри «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового, генераційного» [1, с. 8]. Одним з викликів постколоніального розвитку є пошук власного еволюційного поступу, відмінного від попереднього. Такий пошук породжує безліч стратегій розвитку, які іноді протирічать одна одній та не дають можливості розгорнути власне самостійне становлення.

Тому в процесі постколоніального розвитку постає проблема «взаєморозуміння» та «взаємодії» представників різних стратегій, що не позбавлені раціональності. Сформуванню основи для такого «взаєморозуміння» можливо засобами освіти. Життєдіяльність індивідів, які можуть бути суб'єктами одного і того ж соціуму, не визначається єдиною універсальною ієрархією обов'язків. Тому спільність (єдність) у сучасній соціальності досягається не за рахунок сили авторитету або традиції, на який спирався вчитель в умовах «репресивної», або авторитарної освіти», а за допомогою публічної (загальної) комунікації. Різні дискурси «зустрічаються» у комунікативному просторі, завдяки чому «виробляють» спільні шляхи та напрямки розвитку соціокультурного життя. Тим самим, сучасне суспільство можна охарактеризувати як комунікативне, а сучасну людину як «homosconnectus»[2, с. 276], що буквально означає «приреченість» індивіда на спілкування.

Трансформація процесу легітимізації норм соціокультурного життя та його інститутів на тлі постколоніалізму, зокрема освіти, приводить до підвищення ролі відповідальності. Відбувається трансформація самого феномену «відповідальність». На думку

А.М. Єрмоленка, сучасні цивілізаційні трансформації «потребують іншого типу відповідальності, яка ...має спиратися на фундамент дискурсивно трансформованої універсалістської етики»[3, с. 20-21]. Дискурсивна трансформація відповідальності означає перехід від монологічної до дискурсивно-етичної відповідальності.

Необхідно враховувати, що освіта постає одним зі складних соціальних інститутів, в діяльності якого актуалізується проблема узгодженості поліфонії диференційованих дій. Успішність навчально-виховного процесу залежить від злагодженості співпраці вчителів та учнів, батьків та адміністрації, в узгодженості та гармонійності того культурного матеріалу, що пропонується учням на різних заняттях. Щоб визначити свою поведінку, ми повинні хоча б в загальних рисах зрозуміти поведінку інших людей. «Подвійна контингентність виникає не як наслідок взаємозалежності, а проявляється завжди, коли дії орієнтуються одна на одну, – тоді, коли внаслідок цього залежність тільки утворюється, і тоді, коли від залежності прагнуть звільнитися»[4, с. 13], – підкреслював Н. Луман.

В такій ситуації освітня спільнота є комунікативною за своїм визначенням, адже слово, так само як і мова, є одним з найбільш фундаментальних способів її існування. Узгодження різних позицій в процесі освітньої діяльності можливе за допомогою дискурсивних практик. Дискурсивна етика розрахована на людину, яка повинна жити серед інших людей і домовлятися з ними для спільної діяльності. Норми, якими вони будуть користуватися, встановлюються не ззовні, а внаслідок здатності індивідів домовлятися і аргументувати, відстоюючи власну точку зору. Тобто норми сучасного соціального простору є спільно виробленими і добровільно прийнятими його учасниками.

Потрібно враховувати, що вчитель своєю діяльністю представляє смисли культури. Передача культури наступним поколінням одночасно є відтворенням та продукуванням нової культурної традиції. Вчительство – це одна з небагатьох сфер у системі розподілу праці, яка втілює в собі не окремі професійні здібності та компетенції, а людську цілісність.

Важливим для контенту відповідальності вчителя є те, що концепція «комунікативної спільноти» «розташовує» людину серед інших людей і тим самим намагається подолати «граничний індивідуалізм», властивий для епохи Модерну (індустріалізму). Позбавлена зовнішніх авторитетів людина змушена самостійно шукати орієнтири життєдіяльності, а основою для таких пошуків може стати широка освіченість індивіда.

Саме тому принципи «дискурсивної етики» мають практичний смисл для подолання постколоніальної невизначеності. Крім того, в ситуації динамічних трансформацій оточуючого світу і освітнього простору, постає проблема відповідальності за результати змін, що відбулися в сучасному світі. Саме відповідальність має ставати мірилом побудови нових незалежних практик на тлі руйнації колоніальних ідеологічних стратегій.

Література:

1. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Т. Гундорова. – К. : Грані-Т, 2013. – 548 с. – (Серія «Deprofundis»).
2. Клепко С.Ф. Конспект из філософії освіти / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОШПО, 2007. – 424 с.
3. Єрмоленко А. Монологічна та дискурс-етична моделі відповідальності у суспільстві за доби реконструкції / А. Єрмоленко // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід.–К.: Етна-1, 2006.– С. 7-21.
4. Luhmann N. Aufsätze und Reden. – Stuttgart: Reclam, 2001. – P. 10-13.

Нежива О.М.,

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри сучасних європейських мов

Київського національного

торгівельно-економічного університету, м. Київ, Україна

ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ ТА УКРАЇНЬКА ОСВІТА

Стаття присвячена постколоніалізму та українській освіті. Також у статті автор намагався показати, що при формуванні державної освітньої політики Україна, як і

Європейський Союз свого часу, повинна знайти той виточений рубіж між несхожістю і єдністю двох різних систем освіти: радянської освіти яка дісталася у спадок після розпаду Радянського Союзу і європейської освіти, яка була об'єднана вимогами Болонської конвенції.

Ключові слова: постколоніалізм, українська освітня політика, Болонська система, освіта.

Після розпаду СРСР з'явився постколоніалізм в Україні. Доцільно зазначити, що також постколоніалізм зачепив й освіту. Таким чином, розглянемо перші етапи формування та розвитку системи освіти в післярадянські часи. Так, за результатами нашого аналізу, після розпаду Радянського Союзу в освітній політиці України зміни відбулися, але вони не стосувалися змістовних і визначальних моментів. На порядку денному не стояло питання відмови від радянської моделі освіти або розробці нових стратегій в освітній політиці. Українську еліту що прийшла до влади хвилювали зовсім інші питання: економічні, соціальні, політичні. Освіта їх цікавила в останню чергу. Тому, освітня політика новоутвореної держави формувалася (а точніше продовжувала свій розвиток) на «старих» радянських освітніх традиціях. А зміни, які в ній відбулися були опосередковані, спричинені зовсім іншими причинами.

Таким чином, проголошення України незалежною державою змусило владу України прискорити процеси організації державних інститутів. Змінилося і ставлення до освітньої політики. У грудні 1991 р. Указом Президента утворене об'єднане Міністерство освіти замість Міністерств народної освіти, вищої і середньої спеціальної освіти та Державного комітету з професійної освіти. Також, в Постанові Верховної Ради Української РСР «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про освіту» від 18.12.1991 року ми зустрічаємо вже більш конкретні кроки щодо створення власної, незалежної системи освіти [3].

Відтак, перехід до ринкових відносин у сфері освіти не привів до очікуваної конкуренції між державними навчальними закладами, або державними та приватними. Він звівся до банального заробляння грошей навчальними закладами всіх форм власності. Якщо при радянській системі освіти (втім як при європейській і американській), вищу освіту могли отримати тільки гідні, учні дійсно схильні до навчання, то в Україні диплом про вищу освіту став доступний усім бажаючим. За гроші можна було вступити до будь якого провінційного або приватного ВНЗ. Через спрощене розуміння ринкових відносин в системі освіти вища освіта в Україні втратила якість, ефективність і рівності. Настав час її занепаду. Суспільство вимагало змін. Тому Україна чітко визначила курс на входження в європейський освітній простір, у зв'язку з чим наполегливо і послідовно здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог, робляться рішучі кроки щодо приєднання до Болонського процесу, який розпочався у 1999 р. І вже 19 травня 2005 року Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу із підписанням декларації на Бергенській конференції у Норвегії [2]. Відтоді, Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Доцільно зазначити, що Лісабонська угода, прийнята у 1997 році, декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить за мету створення умов, за яких більша кількість людей скориставшись усіма цінностями і здобутками національної системи і науки зможе бути мобільними на європейському ринку праці.

А ось підписана у 2001 році Сорбонська декларація спрямована на створення відкритого європейського простору вищої освіти, який має стати більш конкурентно-спроможним на світовому ринку освітніх послуг. Основна ідея цих документів - двоступенева структура вищої освіти. Використання системи кредитів (ECTS), міжнародне визначення бакалавра як рівня вищої освіти, надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра відповідно до положень Лісабонської угоди [3].

Таким чином, створюються умови для інтегративних процесів у сфері вищої освіти європейських країн, а Україна виступає активним учасником цих процесів. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України співзвучні загальноєвропейським підходам.

Література:

1. Базалук О.А. Философия образования в свете новой космологической концепции. Учебник / Олег Базалук. – Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
2. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий. – М. : Наука, 2002. – 456 с.
3. Красняков Є. Державна політика в галузі освіти України: уроки та перспективи розвитку. 25 жовтня 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=29976B8D9EB90F621D61E2DB852DAB7F?art_id=53491&cat_id=44731
4. Пінчук Є. Світоглядно-філософські передумови розробки стратегій освітньої політики / Є. Пінчук // Журнал «Схід». – 2010. – № 2 (102). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.znannya.org.ua/index.php/arkhiv/66-nauka-arkhiv/366-svitoglyadno-filosofski-peredumovi-rozrobki-strategij-osvitnoji-politiki>

Нестерова М. О.,

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

КОГНІТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТРАНСФОРМАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ

Анотація. Когнітивні технології трансформативного навчання з конструювання змісту, а не інформаційного результату підвищують рівень рефлексії та усвідомленості. Відповідно, сприяють кращій адаптивності до складної соціальної реальності сьогодення. Смислові схеми трансформативного навчання спрямовані на динамічний когнітивний розвиток особистості, що спростовує можливість політичних маніпуляцій, зокрема, тоталітаризму (посттоталітаризму).

Ключові слова: когнітивістика, когнітивний розвиток, когнітивні технології, посттоталітаризм, трансформативне навчання.

Якісні зміни в системі академічного та корпоративного навчання, зокрема, становлення трансформаційного навчання, сформувалися в кінці 20 століття у відповідь на сучасні соціальні виклики. Одними з найактуальніших, зокрема, для нашої країни, можна вважати подолання наслідків посттоталітаризму (постколоніалізму), а також загальне спрощення соціальних відносин, що веде до падіння когнітивної ефективності, аж до масової функціональної неграмотності. Ці феномени проявляються як спрощення мислення, його схематизація, невміння встановлювати складні причинно-наслідкові зв'язки, а також відсутність певної усвідомленості, активної «включеності» в соціальну реальність. Ситуація ускладнюється вимогами адаптивності до нелінійних швидких змін у нашій «плинній сучасності» (З. Бауман). Таким чином, навчання в світі, що перманентно трансформується, також має бути трансформативним, тобто адекватно трансформувати і супроводжувати індивіда протягом всього його життя [3]. Мається на увазі безперервна освіта, метою якого є сприяння становленню дорослого індивіда, здатного мислити і діяти як автономний і відповідальний суб'єкт в контексті комунікації та співпраці, формує свої інтерпретації і успішно приймає моральні рішення в ситуації швидких змін [1, с.17 – 18]. Вже більше 35 років значущим фокусом дослідження є теорія трансформативного навчання, розроблена Джеком Мезіроу [3, 4]. Можна стверджувати, що теорія трансформативного навчання змінила спосіб, з допомогою якого можна навчати дорослих. Ідеї Мезіроу були розширені

його послідовниками (Крантон П.) у вигляді додатків до первинних акцентів теорії раціональних і лінійних аспектів трансформації [2]. Трансформативне навчання цілком узгоджується з когнітивним підходом в ключових позиціях, наприклад, важливості усвідомлення й рефлексії. Однією з основних цілей трансформативного навчання є когнітивний розвиток [4]. І цей когнітивний розвиток, крім того, що він має бути суто індивідуальним (щоб запобігти тоталітарним тенденціям впливу), повинен ґрунтуватися не тільки на віковий або гендерній специфіці, але й мати під собою надійний фундамент усвідомлених і керованих цінностей. Процес вироблення цих цінностей відбувається в живому інтерактивному взаємодії вчителя та учнів, а також учнів між собою. Тому крім когнітивних технологій, які орієнтовані на індивідуальні стратегії, одним з важливих напрямків трансформативного навчання можна вважати технології, спрямовані на групові стратегії. Це, зокрема, включення в освітній процес колективних рольових ігор, у тому числі і віртуальних. У процесі спільної гри формується важлива складова особистісного зростання – вміння бачити цінність перемоги твоєї команди на протигагу особистим успіхам, вміння працювати разом, щоб підвищити загальний рівень когнітивної ефективності, зокрема, прийняття рішень.

Ще одна когнітивна технологія, комп'ютерного моделювання ситуацій прийняття рішень, використовується не тільки для навчання нейромереж, але і для трансформативного навчання у фокусі нейромережевого підходу – розбудови та ревізії смислових схем. У сфері навчання важлива специфіка сучасної когнітивістики, яка полягає в тому, що стало можливим моніторити сам процес прийняття рішень у режимі реального часу, дослідити основні когнітивні механізми, які беруть участь у процесі вироблення рішень, проаналізувати типові помилки і визначити шляхи когнітивного розвитку, що і складає, власне, мету навчання.

Акцент трансформативного навчання на конструюванні змісту, а не на отриманні інформаційного результату вкрай важливий у вирішенні одвічної дилеми цінностей і цілей. Когнітивістика і трансформативне навчання вважають обов'язковим ціннісний вимір діяльності, що передбачає рекурсивний аналіз, вихід на метапозицію, в якій цілі «повіряються» цінностями. Але це тільки початок становлення такого ціннісно орієнтованого підходу, який поки що не увійшов у практику не тільки повсякденної практичної навчальної діяльності, але і в поле теоретичних досліджень педагогіки (андрагогіки) та когнітивістики. Вбачається, що тільки ціннісно орієнтований індивідуальний когнітивний розвиток може подолати негативні, зокрема, тоталітарні (посттоталітарні) тенденції соціального впливу.

Література:

1. Горбунова Л.С. Университетское образование: трансформативное обучение как путь к автономному мышлению //Л.С. Горбунова. Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип.43. – с. 14 - 39.
2. Cranton P. Understanding and promoting transformative learning: A guide for educators of adults (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass. 2006.
3. Mezirow J. Education for perspective transformation: Women's re-entry programs in community colleges. New York: Teacher's College, Columbia University, 1978.
4. Mezirow J. Understanding transformation theory. Adult Education Quarterly, 44(4), 1994: 222-232.

Новіцька Т.В.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри методології та методики навчання фізико-математичних дисциплін ВШ НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

МАТЕМАТИЧНА ТА ПРИРОДНИЧА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. Аналізується процес становлення особистості в контексті сучасних цивілізаційних тенденцій. Підкреслюється визначальна роль освіти, для формування

світогляду людини. Обґрунтовано потребу трансформації існуючої системи освіти, зокрема математичної, природничої.

Ключові слова: особистість, світогляд, освіта, трансформації.

Підготовка фахівця в сьогоdnішніх умовах процес складний та не однозначний. Перш за все, це пов'язано з тим, що суспільство в період глобалізації розвивається за умов впливу на нього інноваційних технологій. В цих умовах освіта повинна виконати стратегічне завдання, з одного боку допомогти створити інноваційне середовище на основі новітніх наукових досліджень, а з іншого, підготувати спеціаліста, який мислив би і діяв інноваційно. Такі тенденції змушують освітян задуматися над тим яким має бути сучасна особистість. Зрозуміло, що вона має бути наділена комунікативними здібностями, мати блискучі знання, виважено приймати рішення, критично мислити. Завданням вищої освіти стає формування цілісного світогляду, певної життєвої позиції випускника ВНЗ, який вже володіє високими професійними знаннями та навичками відповідно до вимог суспільства. Стає зрозуміло, що суспільство «чекає» від вишів формування нового типу особистості, яка б мислила і діяла інноваційно.

Усвідомлення знань як важливого ресурсу розвитку цивілізації в умовах зростання впливу інтернет-технологій, засобів мобільної комунікації та цифрових ресурсів, що забезпечують можливості ефективного використання інтелектуальних ресурсів, – все це визначає принципово нові підходи до можливостей практичного використання знань.

Вузкоспеціалізованого професійного мислення, яке домінує сьогодні в освіті, недостатньо для вирішення глобальних проблем людства. Виникає потреба трансформації існуючої системи освіти.

Таким чином, пошук нових моделей освіти, зокрема, моделей математичної та природничої освіти актуалізовано як сучасними викликами сьогодення, так і потребою у становленні особистості, яка відповідає запитам ХХІ століття.

Проаналізувавши програми, плани підготовки студентів фізико-математичних, природничих спеціальностей. Виявилось, що дисципліни, які вивчаються студентами лише частково, можуть забезпечити формування компетентностей, необхідних для підготовки фахівця; блок гуманітарних та соціально-економічних дисциплін становить всього 10-15% від загального обсягу, вищевикладене підтверджує ще один переконливий факт у потребі трансформації математичної, природничої освіти.

Програма підготовки сучасного фахівця повинна мати студентоцентричний характер, на відміну від існуючого наукоцентричного. Навчальні дисципліни, ті знання, якими має оволодіти студент, прослухавши відповідні курси, мають стати інструментом для формування відповідних компетентностей, які, в свою чергу, мають скласти основу вимог до компетентності фахівця.

Досягнення поставлених завдань реалізується шляхом: створення нових навчальних планів та програм; удосконалення їхнього змісту з базових (профільних) і особливо з гуманітарних та соціально-економічних дисциплін; розширення варіативної складової програм підготовки фахівців фізико-математичних, природничих спеціальностей та розробки навчальних програм курсів за вибором студента; забезпечення умов для задоволення індивідуальних пізнавальних потреб студентів, їхнього професійного зростання та реалізації творчого потенціалу.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]: [прийнято Верхов. Радою 01.07.2014 № 1556-VII]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрану.
2. Філософія освіти: навчальний посібник / за загальною редакцією В. Андрущенко, І. Предборської. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

ПРОБЛЕМИ БРАКУ ЛІДЕРСТВА В ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СТОРОННІЙ ПОГЛЯД НА ДИЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Крах імперій спричиняє багато проблем в постколоніальних суспільствах. Проте найбільш нищівною є тривала криза лідерства. Постколоніальний університет, як частина старої імперської системи, цю кризу вирішити не спроможний. Корумпований чиновницький апарат і кволий професорсько-викладацький склад, які ще тривалий час є ядром такого університету, зазвичай готові лише репродукувати стару прислужницьку систему. Постколоніальне управління, навчальні програми, та методика викладання ще довгий час зберігають ту інституційну заформалізованість, яка свого часу дозволяла викладачам виживати в часи періодичних чисток та повсякденних перевірок на лояльність, які здійснювалися імперським центром. Ментальний конструкт такого університету є заангажований на деструкцію ініціативи, культивує зневіру, і цинічну інтерпретацію будь-яких трансформацій - атрибутів рабської поведінки, яка стає рушійною силою гібридизації навчальних та суспільних процесів після відходу імперії. Периферійна сутність постколоніального університету таким чином не спроможна створити той навчальний простір, в якому готується високоякісний лідерський потенціал для сильної незалежної держави та вільного суспільства.

За останні двадцять п'ять років, Україна як частина постколоніального простору Советського Союзу, мала довготривалу політичну і економічну кризу через відсутність механізмів підготовки якісного лідерства. Український постколоніальний університет змінив державну атрибутику і кольори, але не зміг змінити інституційної культури, яка би була джерелом іновачій. Відсутність інституційної автономії та конкурентного середовища спричинили сталу залежність університетських викладачів від бюрократичних директив. Звичка чекати на вказівку згори, та пристосувальницька філософія лише продовжили апатію та безпорадність. Водночас, "прокрустове ложе" постсоветської "фабрики знань" продовжувало робити із студента гвинтиків. Єдине, що дизайн нової державної машини, до якої нові гвинтики, штамповані за старим стандартом, повинні були підійти, так і не був завершений в постколоніальній Україні після розвалу імперії. А в міжчасі, нові концепції суспільствознавства, культурології, політології тощо, перекладені з імперських перекладів зарубіжної літератури, мало відповідали дійсності постсоветського сьогодення. Ідеї наукових осередків Заходу, які були традиційно ворожими для імперського менталітету більшовицької Росії, стали джерелом підозр і апатії в постколоніальному навчальному просторі України. "Ворожий західний табір", з його неоліберальною конкуренцією, підприємництвом та капіталізацією, продовжував виступати в ролі лякала для перефарбованих марксистсько-ленінських ідеологів постколоніального університету. Стара більшовицька гвардія продовжувала виховувати нові покоління прислужників і конформістів на свій кшталт. Водночас, еkleктично запозичені форми 'підприємництва', без належних норм етичної поведінки, відкритості та звітності, призвели до обширної корупції. Жодних масштабних зрушень у розвитку ліберального креативного середовища, в якому можна було б виховувати впевнених і незалежних творців своєї країни, годі було і очікувати.

Український постколоніальний університет залишається підґрунтям 'совкової' хворобливості в розвитковому контексті суспільства, яке орієнтоване на демократичну Європу. Його творча імпотенція не може призвести до суттєвих радикальних змін у підготовці висококласних спеціалістів і громадян. Постколоніальний університет продовжує існувати як притон для сірості, яка не має ані відваги, ані легітимної сили для вимог на радикальну зміну. Такий університет продовжує готувати рабів із когнітивною залежністю від філософій, продукованих в "набагато вищих за якість" наукових центрах імперії; із "какаяразніцевим" ставленням до української мови і культури; з неповагою до жертв

комуністичного режиму взагалі, та запереченням катастрофічних наслідків колонізації українського народу зокрема; із міщанськими претензіями на шикарність "новоруського" гатунку тощо. 'Совковий' навчальний простір стимулює стадні інстинкти до уподібнення, споживальництва, та самообману. Проривні стратегії українського суспільства мають тенденцію зростати лише в тій сфері, де роль університету є найслабкішою, а роль творчості і самонавчання є найвищою: тобто, в інформаційних технологіях. Як і належить колоніальному середовищу: лідерство зростає поза цариною жорсткого репресивного апарату вищої освіти, і має нагоду для перемоги лише завдяки самоорганізації та співпраці в міжнародному просторі, де існує повага до меритократичності, творчості, і етичних норм.

Революція Гідності 2014 року поставила перед постколоніальним університетом низку радикальних вимог. Однозначно, такий університет має зникнути. Насильницька дія колонізації, яка відбувалася впродовж століть, вимагає протидії рівнозначної сили - іншими словами, рух в протилежний бік вимагає радикальності, якщо не насилля. Стратегічне питання для радикальних реформаторів залишається одне: чи варто мати будь-які сподівання на те, що стара і корумпована "совєтська фабрика" для продукування бюрократично-затверджених знань та конформістської поведінки зникне сама? Чи варті такі сподівання взагалі будь-якої уваги чи серйозного ставлення після двадцяти п'яти років цинічної мімікрії і приховування постсовєтським університетом своєї колоніальної сутності? Якщо цей університет потрібно ламати насильницьким шляхом, то що саме треба брати до уваги тим, хто буде займатися деконструкцією? Яким чином не перетворити ліквідацію канцерогенних пухлин української вищої освіти в знищення цілого організму? В яку площину має бути перенесене студентство підчас радикальної деконструкції? Яким чином використати його конструктивну силу та знання, здобуті в новому європейському і незалежному просторі, для зрощення високо-класного лідерського капіталу? У вирі цих складних питань, єдиним, що дає надію на позитивний результат від радикального втручання це є те, що порівняльний аналіз деколонізації подібних університетів, процес активного пошуку моделей управління, радикальна трансформація інституційних рамок, та залучення глобальних аналітичних та метрологічних ресурсів, в синергетиці створюють той простір для лідерського навчання, про відсутність якого говорилося раніше.

Терепищій С.О.,

доктор філософських наук, професор

кафедри соціальної філософії освіти, філософії освіти та освітньої політики

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗВ'ЯЗКУ МІСТА З УНІВЕРСИТЕТОМ

Біфуркаційні зміни в структурі теперішньої вищої освіти досить наглядно можна прослідкувати на основі компаративного аналізу відносин міста та університету, яке мало місце в ХІХ та ХХІ столітті відповідно. Якщо раніше одну з провідних ролей серед міський соціальний прошарків займала інтелігенція, буржуа, найманні робітники тощо, то в сучасну епоху ця класифікація зазнає краху оскільки інтелігенція, яку репрезентує університет розчиняється в багатоманатті інших прошарків, що стало наслідком глобалізації та мультикультуралізму [1; 2 та ін.].

Вагомість зв'язку міста з університетом розгорнуто досліджується в науковій роботі професора Вісконсінського університету К. Олдса та професора університету Брістола в Великобританії С. Робертсон. У своєму курсі онлайн-лекцій Coursera «Globalizing Higher Education and Research for the Knowledge Economy», автори заглиблюються в сферу причин та векторів змін університету ХХІ століття в контексті його відношення до населеного пункту перебування. «Окремі відносини, що особливо важливо розглянути, це відносини між університетом і міським регіоном, які змінюються в результаті тиску на університети, щоб стати новим видом енергоносіїв для економіки» [3, с. 5].

На думку науковців єдиним не змінним зв'язком між містом та «вишом» з часів Середньовіччя до тепер залишається визнання останнім автономії закладу. «Академічна свобода і відносна автономія – основні принципи, пов'язані з походженням середньовічного університету, і до цих залишаються пір радикально важливими принципами сьогодні» [3, с. 3]. ВНЗ – це не просто державна установа управління чи інстанція надання послуг як школа, це своєрідне місто в місті, оскільки поєднує інтереси кардинально різних людей, а не лише мешканців населеного пункту чи навіть країни. Проте, навіть не дивлячись на буфер свободи між ними, вони, все ж, залишаються рефенційно пов'язаними.

Процеси міських трансформацій в ході історичної еволюції закономірно відображаються і на університетах. Одною з наймасштабніших міських метаморфоз є процес *урбанізації*. Олдс та Робертсон наголошують на тому, що радикальна зміна структури міста, концентрація влади в «глобальних містах», призводить до зміни ролі відповідних університетів в межах таких мультикультурних пунктів. Дослідники відзначають два головних атрибути глобалізованого міста, що без посередньо впливають на роль університетів:

- *Перший* пов'язаний із диференціацією культурного, етнічного та соціального різноманіття, що призводить до переорієнтування цінностей, цілей та методів навчання.

- *Другий* відображає концентрацію владного впливу в мегаполісах. Їх роль зростає настільки стрімко, що виходить за межі національних держав, це призводить до політизації та економізації університетів, а також до експансії філій мегаполісних ВНЗ.

Зменшення часового проміжку між науковим відкриттям та впровадженням його у масове виробництво за останні двадцять років призвело до входження університетів у сферу «економіки знань». Реалізація наукових винаходів довела свою швидку здатність до отримання прибутку, а проблема вичерпування енергоносіїв ще актуальніше поставила питання про можливості аналогів для нафти чи газу. Олдс та Робертсон для прикладу, наводять освітню політику Саудівської Аравії: «Для країн-рантє, таких як Саудівська Аравія, це означає інвестування в будівельні університети з нуля, в місцях, де, в деяких випадках, не було ніякої історії навчання взагалі. З одного боку, акумулюючи в сектор вищої освіти, ці арабські держави сподіваються захистити себе від надмірної нафтово-дохідної залежності, а з іншого, розвивати дослідницький та інноваційний потенціал, щоб допомогти їм вирішити насущні проблеми виживання, таких як водна інженерія» [4, с.12]. В зв'язку з цим відбувається системний рух університетів за межі своєї локалізованої структури. Подібно до економічного підприємства, мануфактурна сутність трансформована під впливом капіталістичних викликів, тяжіє до диференціації ринків надання освітніх послуг.

Олдс та Робертсон досить доречно виділяють три головних напрямки інноваційної *реорганізації* ВНЗ, кожна з тактик економічної експансії університетів відображає відповідну ситуацію в міських регіонах де має місце їх розташування. Такими *стратегіями розвитку* є рух «вгору», «вниз» та «назовні».

Рух «вниз». Відображає вкорінення університету в місцевій інфраструктурі. В цьому випадку, університет надає високого значення місцю своєї локалізації, та підкреслює його значення для своїх студентів, і це «місце» стає партнерською частиною його глобальної маркетингової стратегії. В такій стратегії місто та ВНЗ виступають як сателіти.

Рух «назовні». Під рухом на зовнідослідники розуміють сукупність ініціатив і зв'язків, що виходять на рівень глобального простору і з'єднуються з новими місцями в позадержавному порядку. В такій стратегії розвитку університет виступає як самостійний суб'єкт міжнародних відносин, о втрачає прив'язаність до певного регіону, і стає, по суті, чимось подібним до франшизи.

Рух «вгору». Передбачає створення міжнародного університету з нуля.

Така практика як правило можлива лише із вливанням зовнішнього певного капіталу та передбачає реалізацію інтересів інвестора. Не дивлячись на широкі матеріальні вливання, такі інституції потребують додаткового часу (окрім організації приміщень, документації тощо) для того аби в них могла б налагодитися дослідницька діяльність, яка могла б імплементуватися в навчальний процес.

Отже, нові глобальні і регіональні виклики перед університетом вимагають не лише нових методик управління, але й глибокої філософсько-освітньої рефлексії. Бо із зміною соціального простору міст, закономірно змінюється і соціальний простір університету, багато з них реагують на інноваційні програми, що виникають не лише в їх населених пунктах а й деінде. Університети пристосовуються до нових джерел фінансування, до можливостній поглинати надлишковий попит на місцях тощо. Тобто, університети сьогодні перебувають в експансійному русі, приймаючи нові шляхи розвитку і формування абсолютно різних глобальних моделей організації, що досить яскраво відрізняються за формою, типом і логікою від середньовічного університету.

Література:

1. Деррида Ж. Глобалізація. Мир. Космополітизм / Ж. Деррида // «Космополіс». – 2004. – № 2 (8). – С. 125-140.
2. Назарчук А. В. Етика глобалізуючого общества / А. В. Назарчук; – М.: ДиректмедиаПаблішинг, 2002. – 121 с.
3. Терепищій С. Футурологія як предмет соціальної філософії / С. Терепищій // *Studia Warمیńskie*. – 2015. – № 52. – С. 63-74.
4. Olds K., Robertson S.L. Globalizing Higher Education and Research for the Knowledge Economy / K. Olds, S.L. Robertson; – В.: “Coursera”, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coursera.org/course/globalhighered>
5. Терепищій С. The concept of "knowledge society" in the context of information era / Sergii Terpyshchyi // *Studia Warمیńskie*. – 2016. – № 53. – С. 77-84.
6. Terpyshchyi S. Hybridity in the higher education of ukraine: global logic or local idiosyncrasy? / Olga Gomilko, Denys Svyrydenko, Sergii Terpyshchyi // *PHILOSOPHY AND COSMOLOGY*. - № 17. - С. 177-199.

Халамендик В. Б.,

доктор філософських наук, професор

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

(м. Київ, Україна)

НОВА ШКОЛА ТА ЇЇ РОЛЬ В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ

Постколоніалізм настав тоді, коли Україна отримала незалежність, але аж ніяк не здобула суверенітет, бо останній неможливо отримати ззовні – до нього треба дорости. Це пов'язано з проблемою Свободи, яка походить від нової свідомості людини, а не від зміни міжнародних політичних умов. А нова свідомість може формуватися тільки системою освіти. Ось уже закінчило школу покоління українців, які народилися після 1991-го, а віз і нині там, оскільки система освіти залишається найбільш консервативним наслідком самої колоніальної системи, а, відповідно, і найголовнішою причиною постколоніалізму. Звідки ж взятися новій системі освіти, яка виховує Вільну Людину? Відповідь на це питання існує вже майже сто років, хоча лише тепер, коли на державному рівні постало питання про подолання постколоніалізму, з'являється можливість не тільки звернути на нього увагу, але і першими в світі створити на його основі дійсно нову державну систему освіти, яка через 20-30 років виведе Україну з категорії країн третього світу в світові лідери.

Ключові слова: виховання до свободи, суверенітет, свобода

Реформа освіти є нагальною потребою для українського суспільства. Інші реформи будуть марними, якщо не буде цієї реформи. Хоча питання про реформу освіти на часі і багато хто прагне його вирішити, всі пропозиції в цьому напрямку вступають у протиріччя і нікуди не ведуть, оскільки не ставиться ключове питання про цілі освіти.

Якщо питання буде поставлене правильно – як *виховання до свободи* – тоді стає зрозумілим, що зміст такої освіти, її організаційно-методичну частину було розроблено вже 100 років тому. Виховання до свободи – це шлях, який пропонує вальдорфська педагогіка. Ставши світовим трендом, вона відкриває людині браму в майбутнє, виховуючи Людину-Творця, яка живе в смислах, а не в мотивах, вмє мріяти і мислити, зберігає традиції й одночасно спрямовує свої зусилля на продукування та впровадження інновацій.

Проблема лише в тому, що вальдорфська педагогіка з погляду педагогічної спільноти зовсім не асоціюється з такими глобальними завданнями, а розглядається як чергова інновація. І в цьому є одна прикریсть, адже і сама вальдорфська педагогіка мала прорости крізь епоху колоніалізму і через це сильно відхилилась від своїх справжніх гносеологічних, філософських та методологічних джерел. Але якщо докопатися до її істинних коренів, ми знайдемо безцінний скарб, на основі якого може бути побудовано всю національну систему освіти. І та країна, яка першою це відкриє і втілить без викривлень, не лише позбавиться наслідків колоніалізму, а й гарантовано увійде в коло світових лідерів. Здобуття суверенітету – це не лише подолання залежності від імперських установок мислення, ідей, мотивацій, культурних норм та зразків, аналітичних оцінок, естетичних уподобань та етичних настанов, а й поширення нових смислів у світі.

Сучасна система виховання базується в основному на *репродукції*, тренуються лише здібності до відтворення матеріалу, і дитина привчається до того, щоб тільки знати правильну відповідь. Але головне – *навчити її ставити правильні питання*, а в подальшому – самостійно знайти на ці питання творчі відповіді, перетворюючи інформацію на знання. Навчити мисленню – це головна мета освіти, адже лише чисте мислення (позбавлене неперетравлених понять, настанов, чужих нав'язаних думок тощо) веде до свободи.

Вчитися мислити самостійно – означає увійти в контакт із власною думкою, пережити її безпосередньо в собі, відчути її так, як відчуваєш найтонші зміни власних душевних станів. Починаючи мислити самостійно, людина захищає себе від зовнішнього і внутрішнього примусу, стає міцнішою і впевненішою у собі. Лише мислення робить її світогляд цілісним.

Переосмислюючи світ сприйнятих навколо нас і переживаючи світ як продовження власної свідомості, людина знаходить себе всередині світу як складову душевно-духовної реальності, де у неї є своє місце для творення. У людини, яка вступає в світ у своєму незгасимому «Я», в своїй свободі, виникає бажання щось в цьому світі перетворити. Бажання і можливість спроектувати щось нове стосовно того, що вже є, здатність створити в своїй свідомості щось більше, ніж вже є у світі, на відміну від пізнавання вже готового (моральної інтуїції) є моральною фантазією. Моральна фантазія стає джерелом діяльності вільної людини і робить її морально продуктивною.

Ця доповідь має на меті привернути увагу наукової спільноти, а потім і найширших кіл активно мислячих співгромадян до того, що майбутнє нашої країни – в наших руках, незважаючи на начебто непереборні труднощі і протиріччя. Подолати постколоніальний синдром зможуть ті, хто зі своєї моральної фантазії свободи створює нову реальність з новими смислами і новими перспективами, куди можна спрямовувати соціальну енергію.

Література:

1. Дацюк Сергій. Постколоніальна Україна // Українська правда. 03 лютого 2015. Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/54d08adf24a83/>
2. Штайнер Р. Истина и наука: пролог к «Философии свободы». Философия свободы: основные черты одного современного мировоззрения / Рудольф Штайнер. – Санкт-Петербург: Деметра, 2007. – 440 с.

Чорний О. В.,

кандидат філософських наук, старший лаборант навчально-організаційної групи по забезпеченню навчального процесу філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Українська економічна наука в другій декаді ХХІ століття вже достатньо оновилася та багато в чому збагатилася, аби на гідному рівні зустріти виклики, котрі створюються для національної економіки глобалізаційними процесами. За часів панування соціалістичної ідеології економічна проблематика була дещо спрощеною та однобокою відносно умов в котрих перебували економічно розвинуті країни світу. В даний час в Україні продовжує зростати рівень інтеграції української економічної думки в глобальний економічний дискурс.

Ключові слова: економіка, економічна наука, економічна освіта, економічний текст, економічна термінологія.

Загальна інформація, що стосується сучасного рівня розвитку української науки в цілому, і економічної науки зокрема, міститься в численних працях українських науковців (монографіях та статтях), також в професійних періодичних виданнях, що поширюються на відкритому ринку. Майже три декади незалежності України спровокували пошквалювання економічних процесів, як наслідок – підвищився і рівень осмислення як соціального життя так і економічної діяльності. Чимало уваги сьогодні приділяється інтеграції України у світовий економічний простір. Не є виключенням і вітчизняна наука, особливо економічна наука.

Філософське осмислення доручення української економічної науки до глобального економічного дискурсу полягає у розуміння тих явищ і процесів, які стосуються економічної науки. Наприклад, такі основоположні феномени, як товар, послуга, конкуренція, пропозиція та попит складають основу розуміння економічних явищ та займають властиве їм місце в структурі економічного знання української, китайської, бразильської науки чи будь-якої іншої національної наукової традиції. Варто також розуміти, що явища (феномени), поняття, котрі їх позначають, а також конкретні терміни пов'язані з економічною діяльністю різним чином використовуються та сприймаються в Україні та в найбільш розвинених країнах світу. Історія економічних відносин в межах суспільств різних країн суттєво різняться від країни до країни. Саме тому економічно більш розвинуті країни, в певному розумінні, є постачальниками моделей ведення економічної діяльності, а також осмислення останньої. Безперечним пріоритетом тут є теоретичне осмислення англійської наукової літератури та публіцистики з застосуванням міждисциплінарної методології. Оскільки подібний рівень осмислення вимагає розуміння чималої кількості подробиць, пов'язаних не лише з економічною наукою, але й з філософією, лінгвістикою та багатьма іншими. Все ж, в межах даного наукового доробку зупинимося на лінгвістичних особливостях, оскільки дане дослідження стосується осучаснення науки та освіти.

Українська спеціальна наукова термінологія перебуває в великій залежності від сприйняття наукових спільнот та їхніх праць в інших країнах. Точніше це стосується розуміння того, як проходить економічна діяльність в інших країнах та на якому рівні ця діяльність осмислюється закордонними науковцями. На цьому загострює увагу один з сучасних українських лінгвістів: «Особливої уваги потребує одне з питань проблеми «глобалізація і національна мова», а саме вплив «глобальної англійської мови» на розвиток національних термінологічних систем [2, с. 20]. Оскільки в СРСР економічна діяльність була дещо спрощена, то й кількість економічних явищ, які осмислювалися, і понять, що їх позначали і вживаних економічних термінів була незначною. Тепер в умовах зростаючої ринкової економіки та просування в напрямку економіки знань варто звернути увагу на розвиток саме

наукового осмислення економічних явищ. Інтеграція в глобальний простір та доручення до глобальних наукових дискурсів є ефективним важелем здійснення значних змін, котрі не в останню чергу створюються прочитанням та сприйняттям англомовних наукових текстів.

Економічні явища, поняття та терміни, що присутні в англомовній літературі, на протязі всієї незалежності України використовуються не лише в українській економічній науці але й в публіцистиці. Наведемо цитату: «ЗМІ сьогодні є основним інструментом впровадження в свідомість людей економічної лексики і економічних знань» [1, с. 9]. Отже можна сказати, що побудова нових економічних відносин (відмінних від радянських) потребує, передусім розуміння англомовних економічних текстів, їх дослідження та імплементацію окремих понять і термінів, використання їх для осмислення сучасної української економічної дійсності і популяризації сучасних глобальних економічних знань.

Складнощі розуміння та перекладу також складають суттєву частину осмислення можливостей інтеграції України в глобальний простір. Ось одна із них: «Сучасні англізми досить часто не мають еквівалентів в інших мовах, що затруднює їхнє декодування в чужомовному мовному просторі» [2, с. 23]. Тому можна стверджувати, що в умовах суспільства знань та економіки знань, де інформація та знання стають головним ресурсом, сприйняття англомовних текстів є одним з напрямків зрощення економічних переваг. А враховуючи, що це є одним з шляхів осучаснення вітчизняної науки і освіти корисним буде розгляд зазначеної тут проблематики не лише в межах економічних наук, але також в межах філософії та лінгвістики.

Література:

1. Баранова С.В., Хаба Н.В., Тур В.К. Лексичні особливості економічних статей (на матеріалі англомовних газетних видань)/ Філологічні трактати. – 2014. – Том 6, №4. – С. 9-15
2. Боярова Л. Українська наукова термінологія в контексті глобалізаційних процесів // Українська наукова термінологія. – 2012. - №4. – С. 20-28.

Наукове видання

III МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«ВИКЛИКИ ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ:
ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЯ, ОСВІТА»**

18-19 травня 2017 року, м. Київ

Збірник тез учасників

Матеріали подаються у авторській редакції

Підписано до друку 17.05.2017 р. Формат 60x84/16.

Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. др. арк. 2,73. Обл.-вид. арк. 3,95

Тир. 100 прим. Зам. № 152.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26